

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН А.А. АЛТМЫШБАЕВ АТЫНДАГЫ
УЛУТТУК ИЛИМДЕР АКАДЕМИЯСЫНЫН ФИЛОСОФИЯ, УКУК
ЖАНА САЯСИЙ-УКУКТУК ИЗИЛДӨӨЛӨР ИНСТИТУТУ**

**Б.Н.ЕЛЬЦИН АТЫНДАГЫ КЫРГЫЗ-РОССИЯ СЛАВЯН
УНИВЕРСИТЕТИ**

**ЭЛ АРАЛЫК БАШКАРУУ, УКУК, КАРЖЫ ЖАНА БИЗНЕС
АКАДЕМИЯСЫ**

Д 12.20.617 Диссертациялык кеңеши

Кол жазма укугунда
УДК 342.2(575.2)043

Иманкулов Тимур Иманкулович

**УЛУТТУК КООПСУЗДУК КОНЦЕПЦИЯСЫ: АНЫ КЫРГЫЗ
РЕСПУБЛИКАСЫНЫН ИЧКИ ИШТЕР ОРГАНДАРЫ ТАРАБЫНАН
КАМСЫЗ КЫЛУУ МЕХАНИЗМИ**

12.00.01 – мамлекет менен укуктун теориясы жана тарыхы;
укук жана мамлекет жөнүндө окуулардын тарыхы

Юридикалык илимдердин доктору
окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн
жазылган диссертациянын
АВТОРЕФЕРАТЫ

Бишкек - 2020

Диссертациялык иш Ж. Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинин юридикалык факультетинин мамлекет менен укуктун теориясы жана тарыхы кафедрасында аткарылган

Расмий оппоненттер: Тен Андрей Валерьевич

юридика илимдердин доктору, доцент,
Борбордук Азия Эл аралык Университетинин
«Юриспруденция» программасынын доценти

Кулдышева Гульсара Кенжеевна

юридика илимдеринин доктору, профессор, Ош
мамлекеттик университетинин юридика факультетинин
деканы

Исманов Таалайбек Кадырович

юридика илимдеринин доктору, доцент,
«Кыргызстандын эл аралык университети» окуу-
илимий-өндүрүштүк комплексинин эл аралык укук
кафедрасынын доценти

Жетектөөчү уюм:

Милициянын генерал-майору Э. А. Алиев атындагы
Кыргыз Республикасынын Ички иштер
министрлигинин Академиясы (дареги: Кыргыз
Республикасы, Бишкек ш., Ч.Валиханов көчөсү 1-а).

Диссертациялык иш **14 январь 2021-жылы саат 14.00дө** юридикалык илимдердин доктору (кандидаты) окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертацияларды коргоо боюнча Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын А.А. Алтымышбаев атындагы Философия жана социалдык-саясий изилдөөлөр укугу институту, Б.Н. Ельцин атындагы Кыргыз-Россия славян университетинде жана Эл аралык башкаруу, укук, каржы жана бизнес академиясы түзүлгөн менен Д.12.20.617 диссертациялык кеңешинин жыйынында корголот. Дареги: 720031, Кыргыз Республикасы, Бишкек ш., Белорусская көч., 6-а, диссертациялык зал.

Диссертация менен Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын Борбордук илимий китепканасынан, дареги: 720071, Бишкек ш., Чүй проспекти, 265-а; Кыргыз-Россия Славян университетинин Жогорку кесиптик билим берүү мамлекеттик билим берүү мекемесинин китепканасынан, дареги: 720021, Бишкек ш., Киев көчөсү, 44; Эл аралык башкаруу, укук, каржы жана бизнес академиясынын китепканасынан, дареги: 720031, Бишкек ш., Белорусская көчөсү 6-а, жана disserlaw.krsu.edu.kg сайтынан таанышууга болот.

Автореферат «___»_____ 2020-ж. таркатылды.

**Диссертациялык кеңештин
окумуштуу катчысы,
юридика илимдеринин кандидаты**

К.С. Жылкичиева

ИШТИН ЖАЛПЫ МҮНӨЗДӨМӨСҮ

Изилдөө темасынын актуалдуулугу. Бүгүнкү күндөгү перманенттик саясий, экономикалык, улуттар аралык, социалдык кооптонуулар, өлкөнү бөлүштүрүү коркунучу, калктын жашоо турмушу деңгээлинин катастрофалык түрдө төмөндөшү, улуттук коопсуздукту камсыз кылуу жоопкерчилиги жана улуттук коопсуздукту камсыздоо системасынын бузулушунун натыйжасы катары, мамлекеттин айрым жогорку кызмат адамдарынын ишмердүүлүгүнүн деструктивдик жана кылмыштуу мүнөзү, билим берүүнүн жана маданияттын артка кетүүсү, конституциясыз түрдө бийликтин эки жолку алмашуусу, ар убак конституциялык реформалардын жүргүзүлүшү, улуттук каада-салттардын жана европалык баалуулуктардын аралаштырылышы, ошону менен бирге эле, жеке менчик жана өздөштүрүлгөн саясий-укуктук институттар, Кыргыз Республикасынын Улуттук коопсуздугунун курчушуна жана болуп жаткан сырткы, ички коркунучтардын өсүшүнө алып келди.

Аталган жагдайлар улуттук коопсуздукту камсыз кылууга багытталган натыйжалуу чараларды иштеп чыгууну талап кылат.

Улуттук коопсуздуктун мындай коркунучтарга каршы күрөшүүдөгү башкы ролун Кыргыз Республикасынын Укук коргоо органдары ойнойт, алардын арасынан кылмыштуулук менен күрөшүү боюнча, алдында эң эле көп сандаган милдеттердин кеңири спектри жана негизги жүгү жүктөлгөн ички иштер органдары болуп саналат. Ушуга байланыштуу улуттук коопсуздуктун ички, ошондой эле, сырткы коркунучтарын чагылдыруу үчүн Кыргыз Республикасынын Ички иштер органдары даяр болууга милдеттүү.

Кыргыз Республикасынын Президенти С.Ш.Жээнбеков тарабынан ички иштер органдарынын кызматкерлеринин арасында кылмыштуулукка каршы күрөшүү, кызматтык тартипти жана мыйзамдуулукту жогорулатуу маселелерине карата биринчи кезекте өзгөчө көңүл бурулган. Өзүнүн аппаратына жана Коопсуздук Кеңешинин аппаратына карата берген алгачкы тапшырмаларынын катарына, 2018-жылдын 8-январында Кыргыз Республикасынын автожолдорундагы адамдардын өмүрүн жана ден соолугунун коопсуздугун, коррупцияга каршы күрөшүүнү, айрыкча укук коргоо органдарынын системасындагы реформалоону, жарандардын кайрылуулары менен иштөөнү, мамлекеттик түзүмдөр тарабынан жүргүзүлгөн мыйзамсыз иш-аракеттер тууралуу жарандардын кайрылууларына жана даттанууларына карата ыкчам чара көрүү зарылдыгын камсыз кылуу боюнча ИИМдин ишин күчөтүү киргизилген. Тактап айтканда, кеп "Кыргыз Республикасынын Укук коргоо органдарынын системасын реформалоо боюнча чаралар жөнүндө", "Бийлик органдарында саясий жана системалуу коррупциянын себептерин жоюу тууралуу чаралар жөнүндөгү" - жарлыктар жана "Кыргыз Республикасындагы жол кыймылынын коопсуздугун жогорулатуу тууралуу чаралар жөнүндөгү" - чечимдер тууралуу болуп жатат. Президент приоритеттүү милдеттердин арасынан кылмыштуулук менен күрөшүүнү жана жарандардын коопсуздугун камсыз кылууну атаган. Президент Сооронбай Жээнбеков "Кылмыштуулук менен күрөшүү боюнча иштин ыкчамдыгынбасаңдатууга болбойт, кыргызстандыктар өз үйлөрүндө өздөрүн тынч жана ишенимдүү сезиши керек"

- деп баса белгилеген [*Президент Сооронбай Жээнбеков ознакомился с ходом подготовки к предстоящему заседанию Совета безопасности Кыргызской Республики* [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.president.kg/ru/sobytiya/novosti/5789_prezident_sooronbay_gheenbekov_oznakomilsya_s_hodom_podgotovki_k_predstoyashemu_zasedaniyu_soveta_bezopasnosti_kirgizskoy_respubliki.]. Мамлекет Башчысынын сөзү боюнча, улуттук коопсуздукту бекемдөө өлкөнүн ички жана тышкы саясатынын негизги багыты болуп саналат [*Фоторепортаж – Заключительный этап тактических учений «Сары-таш - 2019»* [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.president.kg/ru/sobytiya/4614_fotoreportagh_zaklyuchitelniy_etap_takticheskikh_ucheniya_sari_tash_2019.].

Азыркы учурда Кыргыз Республикасынын Улуттук коопсуздук милдеттерин чечүүдө ички иштер органдарынын ролун баалоонун жетишсиздиги байкалууда. Азыркыга чейин улуттук коопсуздукту камсыз кылуу системасынын бир бөлүгү катары Кыргыз Республикасынын мыйзамдарында ички иштер органдарынын укуктук макамын аныктоочу бирдиктүү аныктамасы жок, улуттук кызыкчылыктарын коргоону оптималдаштыруунун жолдору, өз ара аркеттешүү мүнөзү жана ички иштер органдарынын, бул чөйрөнүн башка субъектилери менен болгон өз ара кызматташтыгы конкреттештирилген эмес. Ошондуктан Кыргыз Республикасынын Улуттук коопсуздугун камсыз кылуу механизмдеги ички иштер органдарынын компетенциясын изилдөө Кыргыз Республикасынын Улуттук коопсуздугунун заманбап этабындагы концепциясынын калыптанышы менен реалдуу түрдө байланыштыруучу жана башка факторлор боюнча, ички иштер органдары кандай мыйзам ченемдердин негизинде өз ишмердүүлүгүн ишке ашыарын, аларды түзүүнү эмнелер шарттай турганын жана эмнелер багыттала турганын аныктоого мүмкүндүк берет.

Диссертациялык илимий изилдөө ишинин темасынын ири илимий программалар (долбоорлор) жана негизги илимий-изилдөө иштери менен болгон байланышы. Илимий диссертациянын темасы Кыргыз Республикасындагы мамлекет менен укуктун өнүгүүсү сыяктуу программалык документтер менен тыгыз байланышкан:

- 2018-2040-жылдарга карата Кыргыз Республикасын Улуттук өнүктүрүү стратегиясы, 2018-жылы 31-октябрда №221 Кыргыз Республикасынын Президентинин Жарлыгы менен бектилген [*Национальная стратегия развития Кыргызской Республики на 2018-2040 гг.* [Электронный ресурс]: утв. Указом Президента Кырг. Респ. от 31 октября 2018 г. № 221. – Режим доступа: www.president.kg/sys/media/download/52135], анда мамлекеттин коопсуздугун камсыз кылуу тармагындагы "Орто мөөнөттүү этаптын биринчи кезектеги кадамдары"- деген алтынчы бөлүмүндө саясаттын негизги багыттары, ал эми, коопсуздукту камсыз кылуу тармагындагы мамлекеттин ишмердүүлүгүнүн натыйжалуулугун жогорулатуу боюнча конкреттүү иш-чаралар төмөнкүдөй бөлүмдөрдө: 2.5 Демократиялык мамлекеттеги дин; 3.2. Өнүктүрүү үчүн туруктуу чөйрөнү түзүү; 3.3 Өнүктүрүүнүн артыкчылыктуу тармактары; 4.1 Ар бир жарандар үчүн натыйжалуу жана адилеттүү мамлекет; 4.2 Мамлекеттик бийликтин балансталган системасы каралган. Мындан тышкары, укуктук жана

мыйзамдуулуктун үстөмдүгү, өлкөнүн коопсуздугу Кыргыз Республикасын өнүктүрүүнүн максаты болуп саналат. 2018-2040-жылдарга карата Кыргыз Республикасынын Улуттук өнүктүрүү стратегиясынын 4.5-пунктундагы "Коопсуз өлкөдөгү" жарандардын коопсуздугу, биздин мамлекетти калыптандыруунун, сактоонун жана өнүктүрүүнүн базалык эң маанилүү элементи болуп саналат. Улуттук коопсуздукту чыңдоо, Кыргызстандын тышкы саясатынын маанилүү артыкчылыктары болуп саналат (4.6-п. Прагматикалык тышкы саясат).

- Кыргыз Республикасынын Улуттук коопсуздук концепциясы, 2012-жылдын 9-июнундагы №120 Кыргыз Республикасынын Президентинин Жарлыгы менен бекитилген [*Электронный ресурс*]: утв. Указом Президента Кырг. Респ. от 9 июня 2012 г. № 120. – Режим доступа: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/61367>], 4-бөлүмүндө, бул чөйрөдөгү улуттук коопсуздукту ченемдик-укуктук жөнгө салуу, мамлекеттик саясатты маанилүү бөлүгү болуп саналары белгиленген; ал эми, идеологиялык камсыз кылууда, коопсуздук чөйрөсүндөгү жана аны камсыздоого жарандык коомду кошууда мамлекеттик саясатты колдоону камсыз кылуу максаты менен улуттук коопсуздук Концепциясынын жоболорун, идеяларын үгүттөөгө чейин жана калктын кеңири катмарына жеткирүү боюнча, өзүнө иш-чаралардын комплексин иштеп чыгууну жана ишке ашырууну камтыган улуттук коопсуздукту камсыз кылуу проблемалары боюнча коомдук кызыкчылыкты түзүүнү калыптандырууну көрсөтүү белгиленген.

- 2017-жылдын 13-октябрындагы № 10-3.5 (Санкт-Петербург ш.) "Улуттук коопсуздукту камсыз кылуу чөйрөсүндөгү ЖККУ мүчөсүнүн мамилелерин жөнгө салуучу - мамлекеттердин мыйзамдарын жакшыртуу жана шайкеш келтирүү боюнча сунуштамалар жөнүндөгү" жамааттык коопсуздук тууралуу Келишимди Уюштуруунун Парламенттик Ассамблеясынын Токтомуна ылайык, мамлекеттердин улуттук коопсуздугун камсыз кылуудагы, ЖККУ мүчөсүнүн - эң маанилүү шарты коргоо, аскердик курулуш жана коопсуздук маселелери боюнча, улуттук мыйзамдарды шайкеш келтирүү болуп саналат (ЖККУнун Уставынын 8, 10-беренеси): Уюмга кирген өлкөлөрдүн улуттук мыйзамдары үчүн, алар жамааттык коопсуздук чөйрөсүндөгү эл аралык милдеттенмелерге ылайык келишин, башка өлкөлөрдөгү мыйзамдардын заманбап өнүгүү тенденцияларын эске алуу жана алардын алдына коюлган милдеттерди коопсуздук органдары, укук коргоо органдары жана аскердик башкаруу органдары өз убагында толук көлөмдө чечүүгө мүмкүндүк берүүчү механизмдерин жана жол-жоболорун ченемдик түрдө бекемдеген, ошондой эле, мамлекеттик ички жол-жоболор катары, мамлекеттер аралык деңгээлде натыйжалуу максималдуу түрдө өз ара аракеттенүүлөрү керектиги көрсөтүлөт.

Бул милдеттерди натыйжалуу чечүүнүн зарылчылдыгы, Кыргыз Республикасынын Ички иштер органдары тарабынан улуттук коопсуздукту камсыз кылуунун методологиялык жана уюштуруунун-укуктук проблемаларын изилдөөнүн теориялык жана практикалык маанисинин актуалдуулугун жалаң гана илимий-концепциялык жол аркылуу чечүү жана илимий диссертациялык изилдөө ишинин темасын күн мурунтан тандап алуу менен шартталат.

Кыргыз Республикасынын Улуттук коопсуздугунун негизги коркунучтарынын ички мүнөзү жана массалык түрдөгү баш-аламандыктарды болтурбоодогу негизги ролу ички иштер органдарына тиешелүү болуп саналган, Кыргыз Республикасынын мурдагы президенттери тарабынан мамлекеттик бийликти басып алууга карата жүргүзүлгөн мыйзамсыз аракеттери менен шартталган жагдайлар Кыргыз Республикасынын Ички иштер органдары тарабынан улуттук коопсуздукту камсыз кылуу механизмин изилдөө зарылчылдыгы кошумча түрдө актуалдаштырылган.

Илимий изилдөө ишинин максаты жана милдеттери. Илимий изилдөө ишинин максаты улуттук коопсуздуктун заманбап теорияларынын концепциялык негиздеринин жана анын механизмдин таянычы ата-мекендик жана чет өлкөлүк тажрыйбалар болгон Кыргыз Республикасынын Ички иштер органдары тарабынан камсыз кылынуусу, ошондой эле, улуттук коопсуздукту камсыз кылуу механизмдин оптималдаштыруунун айрым багыттарын аныктоо, карап чыгуу жана улуттук коопсуздук концепциясын камсыз кылуу механизмдин натыйжалуулугун жогорулатуу үчүн мыйзамдарды жана укуктук колдонуу практикасын өркүндөтүү боюнча, ушундай негиздеги сунуштарды иштеп чыгуунун жалпы теориялык системасын комплекстүү түрдө изилдөө менен жыйынтыкталат.

Коюлган максаттарга жетүү үчүн төмөнкү милдеттер берилген:

1) улуттук коопсуздук концепцияларын калыптандыруунун заманбап теоретикалык-укуктук проблемаларын талдоо;

2) улуттук коопсуздукту камсыз кылуунун, улуттук кызыкчылыктарды конституциялык жактан камсыз кылуунун ченемдик-укуктук негизи катары Кыргыз Республикасынын Конституциясына жалпы мүнөздөмө берүү;

3) Кыргыз Республикасынын Улуттук коопсуздугун камсыз кылуу системасынын объекттерин жана субъекттерин аныктоо үчүн доктриналдык ыкмаларга сереп жүргүзүү;

4) мамлекеттик механизмдин курамындагы татаал социалдык система катары ички иштер органдарынын заманбап өнүгүшүн карап чыгуу;

5) "Кыргыз Республикасындагы ички иштер органдары тарабынан улуттук коопсуздук концепциясын камсыз кылуу механизмдин" түшүнүгүн иштеп чыгуу жана автордук аныктамасын сунуш кылуу, анын укуктук жана уюштуруучулук-укуктук негизин аныктоо менен аны өркүндөтүү боюнча сунуштамаларды иштеп чыгуу;

6) максаттарын, милдеттерин, функцияларын, миссияларын изилдөөдөгү заманбап ыкмаларын, ошондой эле, улуттук коопсуздук концепциясын камсыз кылуу механизмдеги ички иштер органдарынын системасындагы дайындалышын ачып көрсөтүү;

7) ички иштер органдарынын тутумунун уюштуруучулук-укуктук түзүмүнө мүнөздөмө берүү жана көрсөтүү;

8) улуттук коопсуздукту камсыз кылуу боюнча Кыргыз Республикасынын Ички иштер органдарынын ишмердүүлүгүнүн негизги багыттарын изилдөө;

9) башка мамлекеттер менен салыштыруу аркылуу улуттук коопсуздукту камсыз кылуу системасында Кыргыз Республикасынын Президентинин статусун укуктук жөнгө салуунун өзгөчөлүктөрүн жана көйгөйлөрүн табуу

жана анын негизинде аныкталган көйгөйлөрдү чечүү боюнча сунуштарды иштеп чыгуу;

10) ички иштер органдарынын ишмердүүлүгүнүн укуктук негиздерин өркүндөтүү боюнча расмий мамилелерди талдоо жана анын негизинде өздүк рекомендацияларды иштеп чыгуу;

11) улуттук коопсуздукту натыйжалуу камсыз кылуу үчүн Кыргыз Республикасындагы жана чет мамлекеттердеги ички иштер органдарын реформалоого салыштырма-укуктук талдоо жүргүзүү;

12) Кыргыз Республикасынын заманбап этаптагы соттук-укуктук реформаларынын контекстиндеги ички иштер органдарынын ишмердүүлүгүнүн укуктук негиздерин өркүндөтүү боюнча негизги сунуштарды негиздөө жана баяндоо; Кыргыз Республикасынын Ички иштер органдары жөнүндө мыйзамдарды эл аралык стандарттарга карата полициянын ишмердүүлүгүнө ылайык келтирүү.

Изилдөө ишинин илимий жаңылыгы бардык укук коргоо органдарынын улуттук коопсуздукту камсыз кылуунун өзөктүү субъектиси катары Кыргыз Республикасынын Ички иштер органдары тарабынан улуттук коопсуздук концепциясын камсыздоонун концептуалдык, теориялык, философиялык-укуктук, усулдук жана уюштуруучулук-укуктук негиздери мамлекеттин теорияларында жана укугунда Кыргыз Республикасынын заманбап укуктук илиминде алгачкы жолу илимий жактан иликтенип изилденген комплекстүү түрдөгү монографиялык илимий изилдөө иши болуп саналышынан турат. Саясий жана социалдык-экономикалык маанилүү мааниге ээ болгон илимий жетишкендик катары, диссертациялык илимий изилилдөө ишиндеги иштелип чыккан теориялык жоболордун жана практикалык сунуштамалардын жыйындысын квалификациялоого болот. Мындай иликтөөнүн чегинде чыгарылган корутундулар Кыргыз Республикасындагы улуттук коопсуздукту камсыз кылуунун укуктук негиздерин жана ички иштер органдарынын ишмердүүлүгүн, аны камсыз кылууну укуктук жөнгө салууну өркүндөтүүгө багытталган практикалык сунуштамаларда чагылдырылган.

Изилдөөнүн тажрыйбалык маанисинин актуалдуулугу мыйзам чыгаруу жана укуктук колдонуу практикасынын коомдук реформаларын кайра түзүү стратегиясын жана улуттук коопсуздук чөйрөсүндөгү мамлекеттик саясатты ишке ашырууда, баарыдан мурда Кыргыз Республикасынын Ички иштер органдарын реформалоо алдындагы өзгөрүүлөрдү иштеп чыгууда, ошондой эле, Кыргыз Республикасынын Улуттук коопсуздугун камсыз кылуунун концептуалдык ыкмаларын өркүндөтүү үчүн тыянактарды жана сунуштарды өз учурунда колдонуу мүмкүнчүлүгүнө ээ болуусу менен аныкталат. Илимий диссертацияда жогоруда жүргүзүлгөндөр менен катар жогорку окуу жайларында теориялык жана тармактык юридикалык, атап айтканда, "Улуттук коопсуздукту укуктук жактан камсыз кылуу", "Философия укугу", "Салыштырма укук таануу" курсу боюнча жана башка дисциплиналарды окутууда, билим берүү программаларын ишке ашыруу тармагындагы жаңы ыкмалар үчүн материалдар камтылган.

Жактоого чыгарылган негизги жоболор:

1. Белгилүү болгондой Кыргыз Республикасынын заманбап укуктук системасында, биринчиден, "улуттук коопсуздук", "улуттук кызыкчылыктар", "улуттук коопсуздук коркунучтары", "улуттук коопсуздукту камсыз кылуу" тууралуу илимий категориялардын мыйзамдык дефинициялары жок, экинчиден, биздин оюбузча, Кыргыз Республикасынын коопсуздугунун жаңы коркунучтарына адекваттык түрдө каршы иш-аракеттердин реалдуу жана таасирдүү укуктук механизмдери чагылдырылган эмес. Анын натыйжасында - азыркы учурда Кыргыз Республикасынын улуттук коопсуздукту, анын түрлөрүн, биринчи кезекте – мамлекеттик, коомдук ж. б., аны камсыз кылуу системаларын жана улуттук коопсуздук объектилерин жана субъектилерин камсыз кылуу боюнча ишмердүүлүгүнө тийгизген терс таасирин түшүнүүнүн бир түрдүгү түшүндүрмөсү жок.

2. Кыргыз Республикасынын Ички иштер органдары тарабынан улуттук коопсуздукту камсыз кылуу концепциясынын механизмин өркүндөтүү (реформалоо, оптималдаштыруу) бир гана багыт боюнча – мыйзамдарды жакшыртуу жолу менен – биздин көз карашыбыз боюнча колдонулуп жаткан 2003-жылдагы Кыргыз Республикасынын "Улуттук коопсуздук жөнүндөгү" мыйзамын алмаштыруу менен, "Кыргыз Республикасынын Улуттук коопсуздугун камсыз кылуу жөнүндөгү" Кыргыз Республикасынын Конституциялык мыйзамын кабыл алуу менен жүзөгө ашырылышы керек жана анда Москва шаарында 2018-жылдын 30-октябрында №11-3.1 РФнын ЖККУнун Парламенттик Ассамблеясынын он биринчи пленардык жыйынында мурда кабыл алынган "Улуттук коопсуздукту камсыз кылуу жөнүндөгү" ЖККНун Моделдик мыйзамынын негизги жоболору, ошондой эле, жамааттык коопсуздук жөнүндөгү Келишимдик уюмунун Парламенттик Ассамблеясынын токтому менен 2017-жылдын 13-октябрында №10-3.5 Санкт-Петербург шаарында кабыл алынган, улуттук коопсуздукту камсыз кылуу чөйрөсүндөгү, мамилелер жөнгө салуучу ЖККУга мүчө–мамлекеттердин мыйзамдарды өркүндөтүү жана шайкеш келтирүү боюнча сунуштардын болуусу эске алынууга тийиш экендигин далилдейт.

Улуттук коопсуздук маселелери боюнча колдонуудагы мыйзамдарды жана башка расмий документтерди модификациялоонун алкагында автор тарабынан иштелип чыккан мыйзам долбоорун кароо сунушталат:

– "Кыргыз Республикасынын Улуттук коопсуздугун камсыз кылуу жөнүндөгү" конституциялык мыйзамдын долбоору. Бул мыйзам улуттук коопсуздукту камсыз кылууну борборлоштурулган түрдө жөнгө салынышы зарыл, ал пайда болгон жана болуп жаткан коркунучтардан, анын камсыздоо механизминин улуттук коопсуздук түрүндөгү конфигурациясын гана аныктабастан, ал улуттук кызыкчылыктарды ишке ашыруунун каражаттарын, формаларын жана ыкмаларын бекемдөөсү да керек.

- Кыргыз Республикасынын "Полиция жөнүндөгү" мыйзам долбоору. Бул мыйзам биздин көз карашыбыз боюнча, реформалардын мыйзамдык негизин түзөт, уюштурууну белгилейт жана Кыргыз Республикасындагы полиция ишмердүүлүгү менен улуттук коопсуздукту камсыз кылуу системасындагы

жоболорду аныктайт. Жаңы укук коргоо институту өзүнүн маңызы, формасы жана мазмуну боюнча милициядан түп-тамырынан бери айырмаланышат.

- Мамлекетке тиешелүү саясатты ишке ашыруу үчүн, ошондой эле, калыптандырууга негиз болгон улуттук коопсуздукту камсыз кылуу системасын өнүктүрүүнүн базалык документи катары Кыргыз Республикасынын Улуттук коопсуздук стратегиясынын долбоору эсептелет.

- Кыргыз Республикасынын Коомдук коопсуздук стратегиясынын долбоору, анда коомдук коопсуздукту камсыз кылуу, Кыргыз Республикасынын Улуттук коопсуздук чөйрөсүндөгү мамлекеттик саясаттын артыкчылыктуу багыттарынын бири болуп саналат. Коомдук коопсуздуктун алдында саясий, экономикалык жана социалдык чөйрөлөрдөгү, коомдун кызыкчылыктарынын, анын ичинде, кылмыштуу жана башка укукка каршы кол салуулардан, социалдык жана улуттар аралык чыр-чатактардан, ошондой эле, табигый жана техногендик мүнөздөгү өзгөчө кырдаалдардан адамдардын жана жарандардын, коомдун материалдык жана руханий баалуулуктарынын корголушунун абалы түшүндүрүлөт.

- Кыргыз Республикасынын Жогорку окуу жайларынын жана юридикалык факультетинин 530500 "Юриспруденция" багыты боюнча окутуунун биринчи жылындагы магистранттар үчүн "Улуттук коопсуздуктун укуктук камсыздоо" боюнча окуу дисциплинасынын жумушчу программасынын долбоору.

3. Улуттук коопсуздуктун абалына жана кризиске каршы чара көрүүнүн мониторингинин негизинде заманбап шарттагы Кыргыз Республикасынын Улуттук кызыкчылыктарынын эл аралык абалынан улам, инсанды, коомду жана мамлекетти улуттук коопсуздуктун сырткы жана ички коркунучтардан коргоо боюнча, белгиленген чөйрөнүн ишмердүүлүгүндөгү ички иштер органдары тарабынан ишке ашырылуучу бири-бирине көз каранды болгон уюштуруучулук, идеологиялык мүнөздөгү, укуктук чаралардын өз ара байланышкан комплекси катары Кыргыз Республикасынын Ички иштер органдары тарабынан улуттук коопсуздук концепциясын камсыздоо механизминин автордук дефинициясы сунушталат.

4. Улуттук коопсуздук концепциясын өркүндөтүү - өлкө үчүн кооптонуунун мүмкүн болгон булактарына карата расмий түрдө кабыл алынган көз караштардын тутумун жана аларды бейтарапташтыруунун зарыл механизмин, ошондой эле, алар ар кандай формада кысылган учурда мамлекеттин кызыкчылыктарын ишенимдүү коргоону оптималдаштыруунун үзгүлтүксүз процесси болуп саналат.

Улуттук коопсуздук концепциясын ишке ашыруу боюнча иш-аракеттердин алгоритми биздин көз карашыбызда төмөнкүдөй берилиши мүмкүн:

- улуттук коопсуздуктун ички жана сырткы коркунучтарын аныктоо жана болжолдоо, алардын булактарын алдын алуу жана нейтралдаштыруу боюнча чаралардын комплексин жүзөгө ашыруу;

- күндөлүк шарттардагы жана өзгөчө кырдаалдардагы улуттук коопсуздук системасын башкаруунун алгылыктуу варианттарын иштеп чыгуу;

- жамааттык коопсуздуктун натыйжалуу системасын жана тең укуктуу мамилелерин түзүү жана колдоо;

- инсандын, коомдун жана мамлекеттин турмуштук маанилүү кызыкчылыктарын ырааттуу түрдө жигердүү коргоо.

5. Улуттук коопсуздукту камсыз кылуу боюнча Кыргыз Республикасынын ИИМнин тутумундагы Кыргыз Республикасынын ИИМнин ички аскерлерин кайтарып берүүгө мүмкүндүк берген Кыргыз Республикасынын Ички иштер органдарынын ишмердүүлүгүнүн натыйжалуулугун жогорулатаарын ырастайт.

6. Кыргыз Республикасындагы Улуттук коопсуздук маселеси, мамлекеттеги демократиянын жана башкаруунун президенттик-парламенттик формаларынын калыптануу шартындагы деп аталган коопсуздук секторуна мониторинг жүргүзүүнү көзөмөлдөө боюнча президент менен парламенттин ортосундагы ыйгарым укуктарды кайра бөлүштүрүү менен байланышкан, абдан көп саясатташкан маселелерден болуп саналат. Демек улуттук коопсуздук боюнча мамлекеттик органдардынын жоопкерчилигин тактоодон башталган бардык маселелерден болуп саналат. Бул чөйрөдөгү мыйзамдардын көпчүлүгү Кыргыз Республикасынын ЖККУ боюнча – өнөктөш мамлекеттер менен кызматташуу жөнүндөгү Кыргыз Республикасынын Конституциясынын жоболоруна карама-каршы келет. Кыргыз Республикасынын Коопсуздук Кеңешинин төрагасы катары, Кыргыз Республикасынын Президентинин улуттук коопсуздуктун контролдоо үчүн жооптуу мамлекеттик органдардын тизмесин конкреттештирүү менен байланышкан органдардын ар кандай мыйзам чыгаруу демилгеси, өлкөдөгү авторитардык же тоталитардык режимди орнотуу аракети, расмий бийликтин саясий каршылаштары катары кабыл алынган. Ошондуктан бул чөйрөдөгү укуктук жөнгө салуунун мыйзам чыгаруу демилгесинин бардык субъекттери, улуттук кызыкчылыктар эмненин натыйжасында жапа чеге турган болсо, аларды курчап алууга аракет кылышат.

7. Кыргыз Республикасынын Улуттук коопсуздук коркунучтарына каршы аракеттенүү боюнча, Кыргыз Республикасынын Ички иштер министрлигинин, ички иштер органдарынын натыйжасыз ишмердүүлүгүнө дал келбегендиги 2016-жылдын 18-июлундагы ЖП №161 (КРнын Президентинин 2017-жылдын 11-апрелиндеги ЖПнын №73 Жарлыгынын редакцияланышында) "Кыргыз Республикасынын Укук коргоо органдарынын системасын реформалоо боюнча чаралар жөнүндөгү" Кыргыз Республикасынын Президентинин Жарлыгынын натыйжасы болуп саналат.

8. Колдонуудагы Кылмыш-жаза, Кыргыз Республикасынын Жазык-процесстик кодекстеринин, Кыргыз Республикасынын Жоруктар жөнүндөгү кодексинин, Кыргыз Республикасынын Бузуулар жөнүндөгү кодексинин, 07.02.2011 № 3-ФЗ (ред. от 06.02.2020) Россия Федерациясынын Федералдык Мыйзамы боюнча принциптерин талдоонун негизинде, автор тарабынан Кыргыз Республикасынын Полиция ишмердүүлүгүнүн принциптери формулировкаланган: мыйзамдуулук; инсандын ар-намысын жана кадыр-баркын урматтоо; калыстык; ачыктыгы жана жалпы элдүүлүгү; коомдук ишеними жана жарандарды колдоо; өз ара аракеттешүү жана кызматташуу; илимдин жана техниканын жетишкендиктерин, заманбап технологияларды жана маалыматтык системаларды пайдалануу. Бул принциптердин чегинде полициянын күнүмдүк ишмердүүлүгү ишке ашырылууга тийиш, бир жагынан, мыйзамдардын жетишпеген жактарындагы, анын дискрециондук ыйгарым

укуктарын чектөө, экинчи жагынан, полиция ишмердүүлүгүнүн принциптери, бул принциптерге толугу менен шайкеш келе турган мындай укуктук жөнгө салууну мыйзам чыгаруучуларга милдеттендирет.

9. Улуттук коопсуздукту, анын түрлөрүн камсыз кылуу субъектилеринин мазмунунун илимий жана практикалык жыйынтыктарын кеңейтүү, Кыргыз Республикасынын Улуттук коопсуздугун камсыздоо системасындагы ички иштер органдары (полиция) боюнча - жаңыча кароого мүмкүнчүлүк берет. Ички иштер органдары тарабынан улуттук коопсуздукту камсыз кылуу боюнча милдеттери, эгерде анын бардык компоненттери (укуктук, уюштуруу, кадрдык жана башкалар) эл аралык стандарттардын талаптарына ылайык келсе гана натыйжалуу чечилет. Ал үчүн биринчи кезекте ички иштер органдарын реформалоо боюнча атайын мыйзам кабыл алуу зарыл.

10. Кыргыз Республикасынын Улуттук коопсуздугунун сырткы жана ички коркунучтарына натыйжалуу, адекваттуу түрдө каршы болуу үчүн биздин көз карашыбыз боюнча азыркы учурдагы "Кыргыз Республикасынын Ички иштер органдары жөнүндөгү" 1994-жылкы Кыргыз Республикасынын Мыйзамын алмаштыруу менен Кыргыз Республикасынын Ички иштер органдарын, милицияны, Кыргыз Республикасынын "Полиция жөнүндөгү" жаңы мыйзамынын негизинде Кыргыз Республикасынын полициясы деп реформалоо керектиги сунушталат. Бул мыйзам биринчи жактан ЕВРАЗЭЖке мүчө-мамлекеттердин алдыңкы тажрыйбаларынын негизинде иштелип чыгууга тийиш, экинчи жактан, негиз салуучу европалык нормалардын жана сунуштардын өзүндөгүдөй эле, полиция ишмердүүлүгүн ишке ашыруунун жалпыга таанылган модели катары, полициялык ишмердүүлүктүн европалык стандарттарынын негизинде мамлекеттин ички укуктук системасын ишке ашыруу үчүн алгылыктуу минимум болуп саналат.

11. Тилекке каршы өлкөнүн көз карандысыздык мезгилиндеги алардын ишмердүүлүгүнүн бир да багыты боюнча, Кыргыз Республикасынын Ички иштер органдарынын бир да реформасы жакшыртылган эмес. Философия укугунун, салыштырма укук таануунун жана юридикалык илимдин методологиясынын илимий талашсыз жоболоруна карата көңүл бурулбагандыгы, азыркы учурда ички иштер органдарынын, коррупциялык, мамлекеттик жана муниципалдык кызматтын кызыкчылыктарына жана башка кылмыштарга каршы, экономикалык ишмердүүлүгүн жүргүзүү тартибине каршы кылмыштын, акча-кредит жана валюта чөйрөсүндөгү кылмыштар, коммерциялык жана башка уюмдардагы кызматтык кызыкчылыктарына каршы кылмыштар катары ушундай Кыргыз Республикасынын Улуттук коопсуздук коркунучтары боюнча каршы аракеттенүүдөгү ыйгарым укуктарынан ажыратылышына алып келгенин билдирет.

12. Ушуга байланыштуу Кыргыз Республикасынын Коопсуздук Кеңешинин төрагасы, Кыргыз Республикасынын Президенти болуп саналат, ошондой эле, Кыргыз Республикасынын ички иштер органдары улуттук коопсуздугун камсыз кылуу күчтөрүнө жана каражаттарына кирет, Кыргыз Республикасынын Ички иштер министрлиги Өкмөткө баш ийүүсүнөн, Кыргыз Республикасынын Президентине баш ийдирилүүсүнүн зарылдыгы жөнүндөгү тыянактар жасалган.

13. Системалык ыкманын алкагындагы жана Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 2-пунктунун 4-бөлүгүнүн 64-беренесинин, 8-бөлүгүнүн 1,2-пункттарынын, 9-бөлүгүнүн, 10-бөлүгүнүн 3-пунктунун, 2003-жылдын 26-февралындагы №44 «Улуттук коопсуздук жөнүндөгү» Кыргыз Республикасынын мыйзамынын 10, 11-беренелеринин (КРнын Мыйзамдарынын редакциясынын 2008-жылдын 13-октябрынын №212, 2011-жылдын 25-ноябрынын №222, 2017-жылдын 18-мартынын №46, 2017-жылдын 1-декабрынын №197(2)), 2017-жылдын 17-июнундагы №107 «Кыргыз Республикасынын коопсуздугу жөнүндөгү» Кыргыз Республикасынын мыйзамынын (КРнын Мыйзамдарынын редакциясынын 2017-жылдын 1-декабрындагы №197(2), 2018-жылдын 17-январындагы №6) 6-10-беренелеринин, 2012-жылдын 9-июнундагы №120 Кыргыз Республикасынын Президентинин Жарлыгы менен бекитилген, Кыргыз Республикасынын Улуттук коопсуздук концепциясынын 4-бөлүгүнүн негизинде, Кыргыз Республикасынын Президенти иш жүзүндө улуттук коопсуздукту камсыз кылууда жетекчи жана координациялоочу субъекти, ошондой эле, ушуга байланыштуу, анын бул системадагы негизги функциялары жетекчилик тарабынан улуттук коопсуздукту камсыз кылуу жана аталган системанын башка элементтеринин ишмердүүлүгүн, анын ичинде Кыргыз Республикасынын Ички иштер органдарын координациялоо чөйрөсүндөгү мамлекеттик саясатты калыптандыруу менен байланышкан улуттук коопсуздукту камсыз кылуу чөйрөсүнүн системасындагы башкаруу системасы болуп саналат деген тыянак чыгарылган.

14. Азыркы учурда Кыргыз Республикасынын Ички иштер органдары укук коргоо органдарынын арасынан улуттук коопсуздукту камсыз кылуунун негизги жана көп сандаган субъектиси болуп саналат. Бирок Кыргыз Республикасынын Конституциясын, Кыргыз Республикасынын Улуттук коопсуздук концепциясын аткаруу үчүн алардын реформасын мыйзамсыз түрдө жол-жоболоштуруунун учурдагы абалы жана ички иштер органдарынын полициясынын ишмердүүлүгүн уюштуруунун эл аралык стандарттарынын өзү Кыргыз Республикасынын Улуттук коопсуздук коркунучтарына таасир этишет, ошондой эле, адам укуктарынын бузулушунан, коррупциянын натыйжасыз ишмердүүлүгүнөн улам инсандын жана коомдун коопсуздугуна коркунуч келтирет.

15. Кыргыз Республикасынын Ички иштер органдары тарабынан ар кандай формада жүзөгө ашырыла турган жобо (укук чыгаруу демилгеси, укуктук колдонуу ишмердүүлүгү, уюштуруу, же өзүлөрүнө таандык профилактикалык, техникалык, пропагандистик жана башка укуктук эмес таасир этүү чаралар менен шартталган) кылмыштуу жана башка укукка каршы кол салуулардан инсанды, коомду, мамлекетти коргоо, иш жүзүндө көбүнчө, инсанды, коомду жана Кыргыз Республикасынын Улуттук коопсуздугунун мамлекеттик сырткы жана ички укукка жат коомго каршы мүнөздө болгон коркунучтардан коргоого багытталат. Инсан, коом жана мамлекет улуттук коопсуздукту камсыз кылуунун негизги объектилери катары гана эмес, берилген компетенциясынын чектериндеги Кыргыз Республикасынын Ички иштер органдары тарабынан

жүзөгө ашырылган коргоонун, сактоонун негизги объектилери да болуп саналат.

16. Кыргыз Республикасынын Улуттук коопсуздук органдары менен ички иштер органдарынын жана алдыңкы европалык өлкөлөрдүн, АКШнын, постсоветтик республикалардын полиция органдарынын функционалдык багыттагы атайын кызматтык статусунун тергөөгө караштуулугуна салыштырма-укуктук талдоо жүргүзүү, улуттук коопсуздукту камсыз кылууга чалгындоо жана атайын кызматтык контрчалгындоо ишмердүүлүгүнүн эсебинен гана ийгиликке жетишпестен, аларга карата укук коргоо функцияларынын (мисалы, Кыргыз Республикасынын УКМКдагы Коррупцияга каршы кызматын түзүү, аларга уюшкан кылмыштуулукка, контрабандага, коррупцияга ж.б. каршы күрөшүү боюнча ыйгарым укуктарын берүү), атап айтканда, аларга кылмыштуулукка каршы күрөшүү чөйрөсүндө кеңири ыйгарым укуктарды жана мүмкүнчүлүктөрдү берүү, ошондой эле, полиция органдарына атайын берилген кызматтык функцияларды жүктөөнүн эсебинен ийгиликтерге жетише тургандыгы жөнүндө тыянак чыгарууга мүмкүндүк берет. Кыргыз Республикасынын Жазык-процессуалдык кодексинин 153-беренесине ылайык Кыргыз Республикасынын Улуттук коопсуздук органдарынын тергөөгө караштуулугун талдоо, азыркы учурда алардын негизги аракеттери кылмыштуулукка каршы күрөшүүгө багытталган укук коргоо органы болуп саналат деген тыянак чыгарууга мүмкүндүк берет. Ошентип, кылмыштуулук менен күрөшүү Кыргыз Республикасында улуттук коопсуздукту камсыз кылуунун башкы багыттарынын бири болуп саналат.

Изденүүчүнүн жеке салымы. Диссертация кеңиртилген теориялык жана практикалык материалдарга таянуу менен Кыргыз Республикасынын Ички иштер органдарынын улуттук коопсуздукту камсыз кылуу көйгөйлөрүн комплекстүү түрдө изилдөөдө алынган жыйынтыктарын түзүүдөгү илимий изилдөөгө багытталган өз алдынча жеке илимий изилдөөлөрдүн аткарылышын түшүндүрөт жана юридикалык илимде изилдөөнүн илимий жаңылыгы катары аныкталат. Автор тарабынан илимий иштин жаңылыгы жана практикалык маанилүүлүгү белгиленген, коргоого коюлган диссертациянын негизги жоболору түзүлгөн. Диссертант тарабынан улуттук коопсуздук проблематикасына жана Кыргыз Республикасынын ички иштер органдарынын реформаларына тиешелүү доктриналдык системалаштыруусун жана ченемдик булактарын талдоо боюнча өз алдынча иликтөөлөр жүргүзүлгөн жана диссертациядагы белгиленген бардык жоболор жана тыянактар автордун жеке изилдөөлөрүнүн жыйынтыгы болуп саналат. Мамлекеттик органдардын жоопкерчилик чөйрөсүн камсыз кылуу үчүн улуттук коопсуздуктун түрлөрү, Кыргыз Республикасындагы ички иштер органдарынын улуттук коопсуздук концепциясын камсыз кылуу механизмин аныктоо үчүн теориялык жоболордун түшүнүктөрү биринчи жолу иштелип чыккан.

Изилдөөнүн жыйынтыктарынын апробациясы. Диссертациялык илимий изилдөө иши болжолдуу түрдөгү анын экспертизасы өткөрүлгөн, Ж. Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинин юридикалык факультетинин мамлекет менен укуктун теориясы жана тарыхы кафедрасында аткарылган жана талкууланган. Диссертациялык иштин илимий негизги

жоболору жана жыйынтыктары диссертациялык иштин темасы боюнча илимий басылмаларда, ошондой эле, эл аралык ар кандай илимий-практикалык конференциялардагы жана семинарлардагы баяндамаларда чагылдырылган. Диссертациялык илимий изилдөөнүн негизги натыйжалары окуу процессинин алкагындагы: "Философия укугу", "Салыштырма укук таануу", "Юридикалык илимдердин тарыхы жана методологиясы", "Эл аралык укук", "Илимий изилдөөлөрдүн методологиясы" окутуу курстарында колдонулду.

Диссертациялык илимий изилдөө ишинин натыйжаларынын басылмаларда чагылдырылышынын толуктугу. Диссертациялык изилдөөнүн негизги илимий жыйынтыктары жана натыйжалары (15 илимий макала – РИНЦ, 5 монографиялар) диссертациянын негизги илимий жыйынтыктарын жарыялоо үчүн Рецензиялануучу илимий мезгилдүү басылмалардын тизмегине кирген мезгилдүү илимий басылмаларда жарыяланган жана диссертациянын темасына так ылайык келет.

Диссертациянын түзүлүшү жана көлөмү. Диссертация киришүүдөн, төрт главадан турат, ага он бир бөлүк, корутундулар, практикалык сунуштар, колдонулган адабияттын тизмеси жана 18 тиркеме кирет. Диссертациянын толук көлөмү 682 бетти (тиркемесиз жана колдонулган адабияттын тизмеси жок – 310 бетти) түзөт. 18 тиркемени көлөмү 278 бетти түзөт. Диссертациянын текстинде шилтемелер (изденүүчүнүн жеке жарыялоосун кошкондо) колдонулган библиографиялык булактардын саны – 580.

ИШТИН НЕГИЗГИ МАЗМУНУ

Киришүүдө диссертант тарабынан изилдөөнүн темасынын актуалдуулугу негизделген, анын максаты жана милдеттери каралган, диссертациянын тематикасынын илимий жаңылыгы, изилдөөнүн практикалык жана теоретикалык маанилүүлүгү ачыкталган, көйгөйлөрдүн илимий иштелмесинин даражасы мүнөздөлгөн, жактоого чыгарылган негизги жоболор иштелип чыккан.

Биринчи бап: "Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик улуттук коопсуздук системасын калыптандыруунун теоретикалык-методологиялык жана уюштуруу аспектилери» - деп аталат, үч бөлүмдөн турат. Мында "улуттук коопсуздук" түшүнүгү жана Кыргыз Республикасындагы анын таануучулук даражасын түшүнүүнүн, негиздөөнүн бүгүнкү күндөгү философиялык базалык жана жалпы теоретикалык мамилеси каралган.

"Кыргыз Республикасынын Улуттук коопсуздук концепциясын калыптандыруунун заманбап проблемаларынын философиялык-укуктук мазмуну" - деген биринчи бөлүмдө, коомдун ар кандай чөйрөлөрүндөгү улуттук коопсуздуктун чакырыктарына жана коркунучтарына каршы турууга арналган көптөгөн илимий изилдөөлөрдүн, айрым улуттук коопсуздук аспектилердин майда-чүйдөсүнө чейин иштелип чыкканына карабастан, Кыргыз Республикасынын Улуттук коопсуздугунун табиятын, маани-маңызы менен мазмунун, ролун жана маанисин түшүнүү проблемасы, анын жалпы

теоретикалык ченемиин изилдөө бүгүнкү күндө али да жетишсиз бойдон калып жатканы белгиленген. Диссертациялык илимий изилдөөнүн теориялык негизине окумуштуу-юристтердин, политологдордун жана тарыхчылардын эмгектери колдонулган. Ошондой эле улуттук коопсуздук маселесин ата-мекендик окумуштуулар: Э.Э. Молдоев, Ч.И. Арабаев, Б.И. Борубашов, Э.Ж. Бейшембиев, Б.Т. Токтобаев, А.Д. Адамбекова, А.Н. Адилов, А.М. Джоробекова, М.Т. Конгантиев, Г.К. Кулдышева, К.М. Осмоналиев, Н.Р. Розахунова, Л.Ч. Садыкова, К.С. Сооронкулова, В.Ш. Табалдиева, З.Ч. Чикеева, А.К. Исмаиловдор да иликтешкен.

Изилдөө процессинде советтик, россиялык жана казакстандык окумуштуулар тарабынан бул теманын иштелип чыккандыгы эске алынды. Бул темага карата: С.А. Авакьян, Ю.А. Аврутин, С.С. Алексеев, И.А. Андреевский, Г.В. Атаманчук, М.В. Баглая, С.Н. Бабурин, А.С. Байкенжеев, Д.Н. Бахраха, И.Л. Бачило, О.А. Бельков, К.С. Бельский, П.Н. Бирюков, А.В. Возжеников, В.В. Гордиенко, М.И. Дзалиев, М.Н. Еропкин, А.В. Жаглин, А.Э. Жалинский, Э.Н. Жевлаков, М.Ю. Зеленков, В.Д. Зорькин, И.Н. Зубов, В.Я. Кикотя, С.А. Капитонов, Д.М. Карамышева, И.Б. Кардашова, А.В. Киричек, В.А. Колокольцев, А.М. Кононов, А.А. Куковский, М.Н. Марченко, Д.К. Нурпеисов, А.А. Прохожев, А.П. Коренев, А.И. Рарог, М.М. Рассолов, А.П. Рыжаков, Ю.П. Соловей, С.В. Степашин, И.И. Сыдорук, Ф.Н. Удычак, А.Д. Урсул, С.Ю. Чапчиков, А.И. Чучаев, А.В. Шободоевалардын ж. б. изилдөөлөрү кирет.

Тарыхый талдоолор тарыхта бир нече жыл бою адам баласынын жашоосундагы жогорку кызыгуу катары, коопсуздук жашоо жана өнүгүү бар экенин көрсөтүп турат. Андан тышкары, өзүнүн эволюциялык процессиндеги адамдык коом ар кандай коркунучтардан жамааттык коопсуздукту камсыз кылуунун бүтүндөй системасын жаратты жана анын иштөөсүнө жооптуу кылуу үчүн мамлекет катары мындай социалдык институт белгиленген.

Адамдардын коопсуздугун жана өзүн-өзү сактоонун шарттары катары мамлекеттин келип чыгышынын тарыхый зарылдыгы негизделет.

Изилдөөнүн материалдарын талдап чыгуу менен автор, профессор С.Н. Бабуридин көз карашында улуттук коопсуздукту камсыз кылуусун, анда "ар кандай мамлекеттин бар болгон формулаларынын өзгөрбөстүгү, ("улут" плюс "аймак" аркылуу "бийлик") улут жана анын аймагын жөнүндө кам көрүү, улуттук коопсуздукту камсыз кылуунун бар экендиги тууралуу тыянак чыгарууга мүмкүндүк берет тургандыгын көрсөтөт деп, мамлекеттин маңызына карата берген мүнөздөмөсүн, башкалардан да абдан жакшы белгилегенин констатациялаган [*Философия права. Курс лекций: учебное пособие: в 2 т. Т. 1. [Текст] С.Н. Бабурин, А.Г. Бережнов, Е.А. Воротилин; отв. ред. М.Н. Марченко. – М., 2017. – С. 156*]. Мамлекет чындыгында эле «өз аймагында өзүнүн мыйзамдарынын үстөмдүгүн, өзүнүн юрисдикциясын жана көзөмөлүн камсыздап, ал өзүнүн жарандарын жана алардын кызыкчылыктарын канчалык натыйжалуу коргойт» жана бекемделгенге чейин мамлекет "сактайт жана чындайт» [*Бабурин, С.Н. Мир империй. Территория государства и мировой порядок. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://books.google.kg/books?id=_vjXCwAAQBAJ&pg=PT16&lpg=PT16&dq/*].

Автор Кыргызстандагы улуттук коопсуздук, анын мамлекетик камсыздоосу

болуп көрбөгөндөй актуалдуу темалардын бири деп тыянак чыгарган. Анткени автор жогоруда көрсөтүлгөн мамлекеттик эки төкөрүш тең жазында болгодуктан, кезектеги мамлекеттик төңкөрүштөрдөн улам адамдар жаздын келишинен да чочулап калышты деп белгилейт. Көрсөтүлгөн окуялар өзүнүн бардык жагынан талашсыз түрдө, XX кылымдагы Кыргыз Республикасынын Улуттук коопсуздугунун негизги коркунучтарын көрсөттү. Кыргызстан жаңы миң жылдыкта жарандык согуштан баштап жана учурдагы абсолюттук хаостук башкаруу менен аяктаган эле А.А. Князев белгилегендей "укук коргоо органдарынын жолго коюла элек турксуздугу» катары, ар кандай ыкмалар менен дайыма жок болуп кетүү коркунучунун алдында турат [Князев, А.А. Векторы и парадигмы киргизской независимости. [Текст] / А.А. Князев. – Б., 2012. – С. 7]. Ошондой эле автор кылмыштуулук менен күрөшүүнүн натыйжалуулугунун жана ИИМдеги коррупциянын деңгээлинин төмөндөшүн ырастаган ар кандай көз карандысыз социологиялык изилдөөлөрдүн натыйжаларын келтирген [Индекс доверия населения. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://stat.kg/ru/indeks-doveriya-naseleniya/>].

"Улуттук коопсуздуктун Конституциялык негиздерин камсыз кылуу" – деген экинчи бөлүмдө, "улуттук коопсуздук" түшүнүгү "мамлекеттик коопсуздук" жана "конституциялык коопсуздук" түшүнүгүнө караганда кыйла кеңири болуп саналаары белгиленген. Автордун пикири боюнча, адамдын, коомдун жана мамлекеттин коопсуздугун камсыз кылуучу катары улуттук коопсуздукту камсыз кылуу, анын ичинде Кыргыз Республикасындагы, Конституцияны кабыл алуунун башкы максаты болуп саналат. Конституциянын аркасынан бардык жарандардын коопсуздугу камсыз кылынгандыктан, мамлекет жакшы иштейт. Белгилүү болгондой, бир гана мамлекет бүгүнкү күндө адамдардын жашоосунун жана жашап калышынын жападан жалгыз формасы болуп саналат.

"Кыргыз Республикасынын Улуттук коопсуздугун камсыз кылуу системасынын объекттери жана субъекттери" – деген үчүнчү бөлүмүндө, улуттук коопсуздукту камсыз кылуу системасынын курамдык компоненттерин талдоодо, улуттук коопсуздук системасын жана улуттук коопсуздукту камсыз кылуу системасын айырмалай билүү керек экендигине көңүл бурулат.

2012-жылдагы Улуттук коопсуздук концепциясындагы ушул Мыйзамда көрсөтүлгөн улуттук коопсуздуктун негизги объекттери саналып өтпөгөндүгү белгиленген, бирок, бул баалуулуктар Кыргызстандын улуттук кызыкчылыктарына кирет. 2012-жылдагы Улуттук коопсуздук концепциясында улуттук коопсуздуктун объекттери менен субъекттерине кеңири аныктоо берилбегени таң калууну жаратат. Бул жерден улуттук коопсуздукту камсыз кылуу чөйрөсүндөгү мамлекеттик саясатты ишке ашыруу бир аз ыраатсыз түрдө берилип калган деп ойлоого болот. Көрсөтүлгөн боштук өз чечүүсүн талап кылат.

Иликтөөнүн материалдарын талдап чыгуу менен автор Кыргыз Республикасындагы "улуттук коопсуздукту камсыз кылуу системасы" жана "улуттук коопсуздук системасы" деген бул түшүнүктөр бирдиктүү бөлүк катары өз ара мамилелеш болушат деп констатациялайт, башкача айтканда, улуттук коопсуздук системасы мамлекеттик, коомдук жана башка уюмдар,

мыйзамга ылайык улуттук коопсуздукту камсыз кылууга катышууну кабыл алуучу жарандар, бирикмелер менен катар өзүнө улуттук коопсуздукту камсыз кылуу системасын камтыйт.

Улуттук коопсуздук системасынын объекттери, бир эле учурда Улуттук коопсуздук системасынын субъекттери болушу мүмкүн. Мисалы, эгерде кылмыш конституциялык түзүлүштүн негиздерине жана мамлекеттин коопсуздугуна каршы жасалса (КРнын ЖКсынын 43-главасы). Ошондуктан улуттук коопсуздук системасынын субъекттери жана объекттери бөлүнбөсө, ошондой эле, элементтерин бөлүп бербесе, мыйзам чыгаруучунун так ушундай терминологиялык ык-амалдары толук аныкталат.

Экинчи бап: "Кыргыз Республикасынын Улуттук коопсуздугун камсыз кылуу системасы катары ички иштер органдары"- деген төрт бөлүмдөн турат, анда философиялык-укуктук аспектилердин миссиясы, улуттук коопсуздук концепциясын камсыз кылуу механизмдеги ички иштер органдарынын системасынын максаттары, милдеттери жана функциялары, улуттук коопсуздук концепциясын камсыз кылуу механизмдеги ички иштер органдарынын уюштуруу системасын түзүү "Кыргыз Республикасынын Ички иштер органдары тарабынан улуттук коопсуздук концепциясын камсыз кылуу механизминин түшүнүгү" ырааттуу түрдө каралат.

Изилдөө объектиси Кыргыз Республикасынын Улуттук коопсуздугун камсыз кылуу чөйрөсүндөгү коомдук мамилелерди келип чыгуучусун, ошондой эле, анын иштөө механизмдин ички иштер органдары тарабынан камсыз кылууболуп саналат.

Изилдөөнүн предмети катарыКыргыз Республикасынын улуттук коопсуздугун ички иштер органдар тарабынан камсыз кылуунун фундаменталдык мыйзам ченемдүүлүгү белгилеген жана укуктук жөнгө салуу проблемалары чыгаралган.

Изилдөөнүн методологиялык негизи Кыргыз Республикасынын Улуттук коопсуздугун ички иштер органдары тарабынан камсыз кылуупроблемалары, юридикалык билимдердин тутумундагы бардык жалпы методдорун (диалектика, метафизика), жалпы илимий методдорун (моделдөө, талдоо, синтез, аналогия, салыштыруу, *абстракциялоо*, индукция, дедукция, байкоо жүргүзүү, эксперимент, структуралык, функционалдык жана системалык мамилелерди), юридикалык илимдердин атайын методдорун – атайын жеке-юридикалык методдорун (салыштырма-укуктук, формалдык-юридикалык, укуктук интерпретациялык) жана башка илимдердин атайын методдорун жана юриспруденция аркылуу өздөштүрүлгөн (тарыхый-укуктук, социологиялык, психологиялык, статистикалык, кибернетикалык) алдыга коюлган максаттарга жана милдеттерди изилдөөгө жетишүүгө көмөк көрсөткөндөр түзөт. Коюлган милдеттерди чечүүнүн жүрүшүндө автор мамлекеттик-укуктук кубулуштардын таанып-билүүнүн базалык принциптерине (объективдүүлүк, ар тараптуу, тарыхый, конкреттүүлүк, плюрализм) таянган.

"Система катары ички иштер органдары"- деп аталган биринчи бөлүмдө, автор системалык ыкманын көз карашы менен ички иштер органдарын кароого аракет кылган жана бүткүл аймактагы укуктук тартиптин – социалдык функциясын ишке ашыруу үчүн, мамлекет тарабынан түзүлгөн

улуттук коопсуздукту камсыз кылуунун татаал, жасалма, формалдык, социалдык коопсуздук системасы катары, ички иштер органдарын кароого боло тургандыгы жөнүндө тыянак чыгарат.

Укук коргоо органдарынын ишмердүүлүгүн уюштуруу боюнча илимий булактарды талдоо, авторго улуттук коопсуздукту камсыздоочу мамлекеттик укук коргоо органы катары, ички иштер органдарына тишелүү бир катар белгилерин бөлүп кароого мүмкүндүк берген: алар тарабынан укуктарын жана эркиндиктерин, ошону менен бирге эле, коопсуздукту, мыйзамдуулукту жана укук тартибин камсыз кылуудагы жана кылмыштуулукка каршы күрөшүүдөгү укуктук мамилелердин ар кандай субъекттеринин мыйзамдуу кызыкчылыктарын коргоого багытталган укук коргоо ишмердүүлүгүн жүзөгө ашыруу; так аныкталган процесстик формадагы (тергөөчүлөр, алгачкы тергөө органдары тарабынан ж. б.) мыйзамдуу атайын ыйгарым укуктуу гана кызмат адамдары; ченемдик-укуктук актыларда гана каралган ишмердүүлүк; аргасыз чараларын колдонууда мыйзамдуу укугун колдонуу; ички иштер органдарынын чечимдерин, кызмат адамдары жана жарандар тарабынан аткаруунун милдеттүүлүгү; укук коргоо ишмердүүлүгүнүн бир нече түрлөрүн, ички иштер органдары тарабынан аткарылышы; териштирилүүчү укук бузуулардын чоң көлөмү; кылмыштар жана укук бузуулар менен күрөшүү негизги субъект болуп саналат; атайын даярдыктары бар жана билим берүүнүн белгилүү талаптарына жооп берген адистер менен комплекштешилип түзүлөт жана мамлекет тарабынан каржыланат; көбүнчө кылмыш-жаза укугунун ченемдерин колдонушат.

Ички иштер органдарынын түзүмүн уюштуруу маселеси жана алардын функциялары 2016-жылдын 18-июлундагы ЖПнын №161 "Кыргыз Республикасынын Укук коргоо органдарынын системасын реформалоо боюнча чаралар жөнүндөгү" Кыргыз Республикасынын Президенти А. Ш. Атамбаевдин жарлыгында апачык эле белгиленген [*О мерах по реформе системы правоохранительных органов Кыргызской Республики [Электронный ресурс]: Указ Президента Кырг. Респ. от 18 июля 2016 года УП № 161 (В редакции Указа Президента КР от [11 апреля 2017 года УП № 73](http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/69165))*]. – Режим доступа: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/69165>]. Милициянын ишмердүүлүгүн баалоо боюнча көз карандысыз социологиялык изилдөөлөрдүн жалпыланган жыйынтыктарына карата автор Президенттин бул жарлыгы боюнча жаңыдан түзүлгөн кызматтардын ишмердүүлүгүнүн натыйжалуулугун улут катары түшүнүү, андан сырткары улуттук коопсуздукту камсыз кылуу системасындагы Кыргыз Республикасынын ИИМ кандай ролду аткарат, анын мыйзамдагы макамын бекитүүдө кандай орунду ээлейт деген ар кандай суроолорду жаратат, анткени, ушул мезгилге чейин дүйнөлүк стандарттар боюнча полициянын ишмердүүлүк принциптеринин мыйзамдык өзгөртүүлөрү дагы да болсо болгон эмес деген жыйынтыкка келген.

"Кыргыз Республикасынын Ички иштер органдары тарабынан улуттук коопсуздук концепциясын камсыз кылуу механизми" – деп аталган экинчи бөлүмдө, Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн талаптарынын бири - болуп сапат жагынан, ар бир укук коргоо органынын ролун жана ордун аныктоо аркылуу укук коргоо органдарынын улуттук системасын өзгөртүп

куруу, башкаруу системасын орнотуу жана координациялоо, алардын өзүн тазалоо механизмдерин таасирдүү жана туруктуу жайылтуу, ошондой эле, ишмердүүлүк принциптерин, милдеттерин аткаруунун формаларын жана ыкмаларын кайра кароо, ушуга байланыштуу дискуссияларды кошуу менен Кыргыз Республикасынын Ички иштер органдарына ылайыктуу, Кыргыз Республикасынын Улуттук коопсуздугун камсыз кылуу системасындагы алардын ролун жана ордун аныктоону билдирет деп, диссертант баса белгилейт.

Диссертант, бул маселе боюнча өзүнүн позициясына аныктама берүүдө, алар тарабынан иштелип чыккан Кыргыз Республикасынын Конституциялык мыйзамынын "Улуттук коопсуздукту камсыз кылуу жөнүндөгү" долбоорунун негизинде Москва шаарында 2018-жылдын 30-октябрында № 11-3.1 РФнын ЖККУсунун Парламенттик Ассамблеясынын он биринчи пленардык жыйында мурда кабыл алынган "Улуттук коопсуздукту камсыз кылуу жөнүндөгү" ЖККнун Моделдик мыйзамынын негизги жоболору, ошондой эле, жамааттык коопсуздук жөнүндөгү Келишимдик уюмунун Парламенттик Ассамблеясынын токтому менен 2017-жылдын 13-октябрында № 10-3.5 Санкт-Петербург шаарында кабыл алынган, улуттук коопсуздукту камсыз кылуу чөйрөсүндөгү мамилелерди жөнгө салуучу ЖККУга мүчө–мамлекеттердин мыйзамдарын өркүндөтүү жана шайкеш келтирүү боюнча сунуштарга негизденген. Атап айтканда, бул Мыйзам долбоору улуттук коопсуздук негизги чөйрөлөрдөгү ички иштер органдарынын ордун, ролун, жоопкерчилигин (саясий, экономикалык, социалдык) жана улуттук коопсуздукту камсыз кылуунун мамлекеттик субъектиси катары түрлөрүн (инсандын, коомдук коопсуздукту сактоо, мамлекеттик коопсуздукту сактоо, тышкы коопсуздук, ички коопсуздукту сактоо, жамааттык коопсуздук), анткени, алар жазык иштери боюнча кылмыш-жазалык куугунтуктоо жана (же) тергөө ыкчам-издөө ишмердүүлүгү аркылуу ишке ашырларын конкреттүү аныктайт.

Салыштырмалуу-укуктук анализи Россия Федерациясынын Коомдук коопсуздук концепциясын, Казакстан Республикасынын Коомдук коопсуздук концепциясын жана коомдук жана мамлекеттик коопсуздук чөйрөсүндөгү ички жана тышкы коркунучтардын негизги багыттарын алдын алууга жана жоюуга, Кыргыз Республикасынын Улуттук коопсуздук концепциясын, Россия жана Казакстандагы системалык-структуралык, телеологиялык методун, функционалдык методун чечмелөө, укук ченемдеринин натыйжалуулугун изилдөө методун, Кыргыз Республикасынын Ички иштер органдары тарабынан улуттук коопсуздук Концепциясынын максаттарын ишке ашыруу боюнча, элдик-бийлик жана башка укуктук инструменттердин институттарынын системасы боюнча алардын ишмердүүлүгүнүн уюшкан ченемдик биримдигинен алынган катары, укуктук колдонуу ишмердүүлүгүн изилдөөгө, улуттук коопсуздук концепциясын камсыз кылуу механизмин түшүндүрүүгө мүмкүнчүлүк берет.

Мындан сырткары, 2012-жылдагы Кыргыз Республикасынын Улуттук коопсуздук Концепциясынын өзүн, түшүндүрмө аппаратынын Концепцияларын тактап чыгуудан баштоо менен олуттуу түрдө жеткире иштелип чыгуусу керек, же болбосо Кыргыз Республикасынын

Конституциялык "Кыргыз Республикасынын Улуттук коопсуздугун камсыз кылуу жөнүндөгү" мыйзамынын негизинде ушул түрдөгү жаңы документ кабыл алынууга тийиш, ошону менен бирге эле баарынан мурда, илимий изилдөө диссертациясында автор тарабынан зарыл болгон "улуттук коопсуздук түшүнүгүнүн" өзүн тактоо, ошондой эле, узак мөөнөттүк мезгилдеги иш-аракеттердин стратегиясын пландаштыруу иштелип чыкканын белгилейт. Автор жүргүзүлгөн иликтөөлөрдүн негизинде 2012-жылдагы Улуттук коопсуздук концепциясын күчүн жоготту деп таанууну жана ушул тармактагы жаңы программалык документти иштеп чыгууну сунуштайт. Кыргыз Республикасынын Улуттук коопсуздук стратегиясы боло алат. Бул узак мөөнөттүү жана орто мөөнөттүү перспективаларга карата иш-аракеттердин конкреттүү программасы болууга тийиш. Бул алардын хронологиялык алкагын билүү үчүн жана ар бир мамлекеттик органдын жоопкерчилик зоналарынын башында, 2009-жылдагы жасалган аракеттердей, мамлекеттик стратегиялык пландоо жөнүндөгү мыйзам кабыл алынуусу зарыл. Мындай мыйзам 2009-жылы кабыл алынган, бирок, ал Кыргыз Республикасынын Социалдык-экономикалык блогуна карата гана колдонулган: ал "Кыргыз Республикасынын Социалдык-экономикалык өнүгүүсүн мамлекеттик болжолдоо жөнүндөгү" 2009-жылдын 20-февралындагы №61 Кыргыз Республикасынын Мыйзамы болуп саналат [*О государственном прогнозировании социально-экономического развития Кыргызской Республики [Электронный ресурс]: Закон Кирг. Респ. от 20 февраля 2009 года № 61 (В редакции Законов КР от 25 июля 2012 года № 140, 6 апреля 2018 года N 36).* – Режим доступа: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/202530?cl=ru-ru>]. Кыргыз

Республикасынын Конституциясында Кыргыз Республикасынын Президентинин ыйгарым укуктарынын толук тизмеси аныкталган, алардын катарына сот системасынын улуттук стратегиясын жана мамлекеттик стратегиялык документтерин бекитүү кирбейт. Бирок 2010-жылдын Конституциясы жана 2016-жылдын Конституциясы боюнча акыркы он жылдын ичинде Кыргыз Республикасынын Президенти өзүнүн жарлыгы менен Кыргыз Республикасы үчүн – 2013-2017-жылдарга жана 2018-2040-жылдарга карата өнүгүүнүн эки стратегиясын бекитти [*Утверждена Национальная стратегия развития Кыргызской Республики на 2018-2040 годы. [Электронный ресурс].* – Режим доступа: http://www.president.kg/ru/sobytiya/12774_utverghdena_nacionalnaya_strategiya_r_azvitiya_kirgizskoy_respubliki_na_2018_2040_godi; <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/430002#unknown>].

"Улуттук коопсуздук концепциясын камсыз кылуу механизмдеги ички иштер органдарынын системасынын философиялык-укуктук аспектилеринин дайындалышы"– деп аталган үчүнчү бөлүмдө, автор тарабынан ички иштер органдарынын ишмердүүлүгүнө карата "миссия", "максат", "милдет" деген түшүнүктөр талдоого алынган, бул маселелер боюнча ар кандай авторлордун ой-пикирлери да каралган (Ю.А. Аврутин, М.М. Васягин, И.Ф. Амельчаков, И.А. Ильичев, С.Ж. Минасов, С.С. Моргачев, И.Б. Кардашова, И.И. Галунский, С.А. Капитонов), жогоруда аталган окумуштуулар тарабынан ички иштер органдарынын системасынын миссиясын түзүү

аракеттеринин негизин ийгиликтүү деп айтууга болбойт, анткени, алар системалык мүнөзгө ээ эмес деген тыянакка келишкен. Көбүнчө максаты эреже катары, алардагы жетишүү критерийлеринин жоктугу жана жыйынтыктарына объективдүү түрдө баа берүүнүн мүмкүн эместиги, өзүнөн-өзү уюштуруу ишмердүүлүгүндөгү ар кандай маселелердин жана кыйынчылыктардын бар экендигин билдирүүсү менен алмаштырылат. Көп учурда иш жүзүндө көрсөтүлгөн бул түшүнүктөр (максаттары, милдеттери жана иш-милдеттери), адис эместер үчүн окшош болуп саналат. Мындан тышкары, тиешелүү мыйзамдык актыларда калыптанган негизги милдеттери өзүнүн маани-маңызы боюнча, мындай олуттуу иш-милдеттеринин негизги топтому катары - башкаруунун бул ички иш-милдеттери, башкаруунун ар түрдүү баскычтарындагы субъекттеринин башка абалында кайталанышы болуп саналат.

Ички иштер органдары жөнүндөгү Кыргыз Республикасынын тармактык мыйзамынын жоболоруна жүргүзүлгөн талдоолор, алардын ишмердүүлүгүнүн максаты аныкталбагандыгы жөнүндө корутунду чыгарууга мүмкүндүк берет. Ушуга байланыштуу диссертант тарабынан иштелип чыккан Кыргыз Республикасынын "Полиция жөнүндөгү" мыйзам долбоору, Кыргыз Республикасынын "Ички иштер органдары жөнүндөгү" колдонуудагы мыйзамы менен алмаштырылууга тийиш, бирок, автор аны колдонулуп жаткан мыйзамдагы ички иштер органдарынын ишмердүүлүк максатына карата өз формулировкасын сунуштоону максатка ылайыксыз деп эсептейт. Мындай милдеттердин РФнын Федералдык "Полиция жөнүндөгү" мыйзамына окшоштугу боюнча полиция органдарын дайындоолорду калыптандыруу тууралуу автор тарабынан чечмеленген. Автордун пикири боюнча "дайындоо" термини, полициянын укуктук абалын, анын ыйгарым укуктарын аныктаган «максаты» жана «милдети» деген же А.П. Рыжаков аныктагандай "аны дайындоонун алкагында гана полициянын укуктук статусун ишке ашыруу" деген терминдеринен кыйла эле айырмаланышы менен жакшы салыштырылат [Рыжаков, А.П. *Постатейный комментарий к Федеральному закону «О полиции»* [Текст] / А.П. Рыжаков. – М.: *Московская финансово-промышленная академия*, 2011. – с. 9]. Башка жагынан алып караганда, РФнын "Полиция жөнүндөгү" Федерациялык мыйзамында көрсөтүлгөн дайындоолор анын укуктук статусун иштеп чыгууну түзүү боюнча, анын алкагындагы ишмердүүлүктүн бардык түрлөрүн ишке ашыруунун методологиялык негиз катары кызмат кылат. Россиянын мыйзам чыгаруучулары биринчи эле дайындалган полицияны жарандардын укуктарын жана эркиндиктерин, өмүрүн сактоого, ден-соолугун коргоого чакырган. Полиция ишмердүүлүгүнүн негизги биринчи багыты укукка каршы кол салуулардан инсанды, коомду жана мамлекетти коргоо болуп саналат. Автор мындай ыкманы 2012-жылдагы Кыргыз Республикасынын Улуттук коопсуздук Концепциясына ылайык Кыргыз Республикасынын Улуттук кызыкчылыктарын өзгөчө, Ички иштер органдары жөнүндөгү мыйзамында мамлекеттин коопсуздугун камсыз кылуу тууралуу мындай көйгөй жок экенин эске алуу менен, ошондой эле, улуттук мыйзамдар үчүн актуалдуу, анткени, ал Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 16-беренесине туура келет деп эсептей. Мындан кийин

автор ИИОнун системасынын ар кандай максаттарын жана милдеттерин талдоого алган, бул маселенин келип чыгышынын себеби проблемалуу кырдаалдын пайда болушуна алып келет деген тыянакка келген. Ошондуктан, милдеттери өзүнө сөзсүз түрдө төмөнкү белгилерди: проблемалуу кырдаал тууралуу маалыматтарды, тапшырмаларды жана шарттарды камтышы керек. Мындай позициялардан конкреттүү тапшырмаларын аткаруу системасы, түздөн-түз иштөө процессинде гана жүргүзүлүшү мүмкүн. Демек, ички иштер органдарынын милдеттери "Ички иштер органдары жөнүндөгү" мыйзамдын 2-беренесиндеги жогорудагы "негизги" деп аталгандарды айтпаганда, көрсөтүлгөн белгилер камтылбайт, анткени, кабыл алуу мындай болуп саналбайт. Милдеттер укуктук документтерде ушундай деңгээлде чагылдырылбайт, анткени, аларда конкреттүү кырдаалдын көйгөйлөрү камтылышы мүмкүн эмес.

"Улуттук коопсуздук концепциясын камсыз кылуу механизміндеги ички иштер органдарынын системасынын уюштуруучулук-укуктук түзүмү" - деген төртүнчү бөлүмдө ички иштер органдарынын түзүмүнүн майда-чүйдөсүнө чейин баа берилет. Түзүмү, уюштуруу категориясы катары конкреттүү социалдык шарттардагы белгилүү бир максаттарга жана милдеттерге жетүүнүн куралы катары көрсөтүлөт деп белгиленген *[Социальные и государственно-правовые аспекты управления в СССР. [Текст]: - Киев: Наукова думка, 1978. - С. 292-294]*. Мындан тышкары илимде көрсөтүлгөндөй жана мамлекеттик органдардын иштөө тажрыйбасын, структурасын жакшыртуунун натыйжалуулугун жогорулатуу үчүн маанилүү каражаттардын бири болуп саналат. Берилген органдын ишмердүүлүгү, эгерде анын түзүмү прогрессивдүү болбосо, заманбап техникалык негизде да жөнгө салуунун эч кандай аракеттери байкалбайт, зарыл болгон натыйжалар менен камсыз кылынбайт. Тескерисинче илимий жактан негизделген түзүмдөр, ошондой эле, алардын ишмердүүлүгү жана мазмуну менен байланышкан чыгымдарды төмөндөтүүдө анын бардык системасы жана айрым компоненттери катары алардын ишмердүүлүгүнүн натыйжалуулугун жана ишенимдүүлүгүн жогорулатуу үчүн кыйла жагымдуу шарттарды түзөт. Бул түзүмдөрдүн сапаты жана алардын бөлүктөрүнүн өз ара аракеттешүүсү көп учурда аталган системанын максаттарын, функцияларын жана милдеттерин өз убагында ишке ашырууну алдын ала аныктайт *[Пригожин, А.И. Организации: системы и люди. [Текст] / А.И. Пригожин. - М.: Политиздат, 1983. - 176 с.; О'Шонесси, Дж. Принципы организации управления фирмой [Текст] / Дж. О'Шонесси. - М.: Прогресс, 1979. - 133 с.]*.

Автор биздин өлкөнүн жаңы тарыхый мезгилинде ички иштер системасын уюштуруу структурасындагы өзгөрүүлөр, өзүнүн ички системалык негизиндеги мүнөздү алып жүргөн бөлүмдөрдүн ортосундагы бөлүштүрүү милдеттеринен турат деген окумуштуулардын пикирлерине кошулат. Муну менен бирге ички иштер органдарынын иштеп жаткан процесстеги максат жалпы системанын жүрүшүндө негизинен өзүнүн чагылышын тапкан эмес, анткени, мурда да айтылгандай, бул максат так аныкталган жана ченемдик жактан бекемделген түрдө жеткиликтүү көрсөтүлгөн эмес деп белгиленген. Ушуга байланыштуу уюштуруу түзүмүнүн оптималдуу деңгээлин, ошондой эле, укук коргоо

органдарынын тутумунун натыйжалуулугун баалоонун проблематикалык фактысы түздөн-түз болушу мүмкүн, анын натыйжасы катары мыйзам деңгээлиндеги аракеттери дагы да болсо аныкталбагандыгы айдан ачык болуп калат. Мындан тышкары каралуучу системанын иштөө максаттарын улуттук коопсуздукту камсыз кылуунун мамлекеттик системасынын максаттарынан ажыратып айтуу таптакыр логикалык жактан туура болмок эмес. Бүгүнкү күндө улуттук коопсуздукту камсыз кылуунун мамлекеттик системасынын миссиясын, максаттарын жана функцияларын так аныктаган тиешелүү түрдө уюштуруунун укуктук негизи жок. Миссияны жана максаттарды аныктоодогу ведомстволук ыкма, конкреттүү мамлекеттик органдын ролун түшүнүүнүн жалпы мамлекеттик максаттары менен байланышпаган, чектелген абалга алып келет. Натыйжада ведомствонун ичинде жалпы улуттук эмес, ички ведомстволук кызыкчылыктарды канааттандыруучу максаттар "ыңгайлуу" түзүлөт. Бул ведомствонун кызматкерлеринин түзүмү (ведомствосу) жөнүндө сунуш болот, ал мамлекеттик органдарынын системасынын бөлүгү катары эмес, улуттук коопсуздукту камсыз кылуу уюмунун көйгөйлөрдү бирдиктүү чечүү, ошондой эле, бул "өз дүйнөсү" жөнүндө, б.а. өзгөчө жана жападан жалгыз маанилүү мамлекеттик уюмдар, ведомстволук улуттук окшош ички кызыкчылыктар тууралуу чакырылат. Биздин мамлекетте жогорку баалуулуктарды бекиткен, Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 16-беренесине дагы бир жолу кайрылып көрүүгө болот. Ушул эле беренде түздөн-түз адам укуктарын жана эркиндиктерин колдонуу аныкталат, алардын маанисин аныктоочу жана мыйзамдардагы колдонуучу, мыйзам чыгаруу жана аткаруу бийлигинин ишмердүүлүгү, жергиликтүү өз алдынча башкарууну жана адилеттигин камсыз кылуу, башкача айтканда, кеп мамлекеттик органдардын системасынын иштеши жөнүндө, айрым элементтердин маани-маңызы боюнча жүрүп жатат. Мындан тышкары Кыргыз Республикасынын Улуттук коопсуздук Концепциясынын жоболорун, аларды жүзөгө ашырууда улуттук кызыкчылыктарынын механизм жана мазмунун ачып берүү, ага байланыштуу айрым мамлекеттик бийлик органдарын эмес, алардын ишмердүүлүктөрү көрсөтүлөт.

Үчүнчү бап: "Кыргыз Республикасынын Улуттук коопсуздук концепциясын камсыз кылуу механизмдериндеги ички иштер органдарынын ишмердүүлүгүн уюштуруунун философиялык жана концептуалдык негиздери"- деп аталат, ал эки бөлүмдөн турат. **Биринчи бөлүм: "Кыргыз Республикасынын Улуттук коопсуздук концепциясын камсыз кылуу механизмдериндеги ички иштер органдарынын ишмердүүлүгүнүн негизги багыттарын теоретикалык-укуктук жактан талдоо"**- деп аталат, мында Кыргыз Республикасынын Жазык мыйзамдарына ылайык инсандын, коомдун жана мамлекеттин ички жана сырткы коркунучтардан коргоо боюнча, майда-чүйдөсүнө чейин ички иштер органдарынын ишмердүүлүгүн иликтөөгө багытталган.

Ички иштер органдарынын ыйгарым укуктарынын көлөмү, тышкы ишмердүүлүгүн алар тарабынан жүзөгө ашыруунун жүрүшүндө ишке ашырылып жаткан укук бузуулар, жоруктар менен күрөшүү боюнча (мурда – административдик), жазык-процесстик, атайын тергөө (мурда – изин суутпай

издөө) ишмердүүлүгү, органдарга берилген ыйгарым укуктарынын ушундай көбүрөөк окшош көлөмү, мамлекеттик коопсуздук органдарынын категориясына тийиштүү органдары болур саналат (УКМК, прокуратуралар, ӨКЭККБМК, ӨКЭЖТКБМИ, МЧК, ӨКМБК, ӨКМСК ж. б.). Кыргыз Республикасынын Ички иштер органдарынын ыйгарым укугу, укук бузууларды иликтөөнү ишке ашырууну кароо боюнча улуттук коопсуздук кылмыштарын жүзөгө ашырат жана дээрлик бардык облустарда улуттук коопсуздукту камсыз кылуунун бардык түрлөрүн камтыйт. Көрсөтүлгөн гипотезалардын далили катары автор конкреттүү мисалдарда ички иштер органдары тарабынан жазык-укуктук коргоо объекттерин талдайт. Мисалы, КРнын ЖЖКсынын 82-беренеси боюнча жосундардын объектиси болуп, Конституция тарабынан кепилденген гендердик теңчилик катары эненин жана баланын кызыкчылыктары саналат. Кыргыз Республикасындагы жумушсуздук, биздин катаал дүйнөбүздүн шартында жумуш табууга болгон үмүтүн жоготуп, багуусунда турган эмчектеги баласын багып жаткан эмгек акысынан айырылган аялдарды юрист болбосо деле байкоо кыйын деле эмес, ал эми, эл аралык террористтердин, баңгизат ташуу, адамдарды сатуунун, сойкулук кылуудан баштаса СПИДке учурайт, андан кийин атайылап же ойлонбостон башкаларга жугузат, акыр аягында өмүрү менен коштошот, мындай жол менен акча табуу оңой көрүнүшү мүмкүн, ошондуктан, аталган кылмыш кош бойлуу аялдардын же эмчектеги баласы бар аялдардын, жашы жете элек балдардын кызыкчылыктарына каршы кылмыштар улуттук коопсуздук үчүн өзгөчө коркунучтуу болуп саналат. Эгерде аялдар элдин, мамлекеттин өкүлү катары өздөрүн сезе алышса, анда мамлекет алардын кызыкчылыктарын коргоорун сезишет жана алар өз кезегинде укук коргоо органдарына ишенген бардык элдердей эле, өз укуктарын жана эркиндиктерин, мамлекеттин эгемендүүлүгүн коргоого, конституциялык түзүлүштүн жана өлкөнүн аймактык бүтүндүгүн, укук тартибин жана коомдук тартипти, коомдук коопсуздукту камсыз кылууга карата бардык күч-аракетин жумшашат [Ежеский, Д.О. Национальная безопасность и ее соотношение с правовыми категориями [Текст] / Д.О. Ежеский // Органы внутренних дел и безопасность государства: история и современность: Сборник научных трудов. – М.: Академия управления МВД России, 2006. – С. 78].

Динге ишенүү жана дин тутуудагы эркин укугун жүзөгө ашырууга тоскоолдук кылуунун объектиси (КРнын ЖЖКсынын 84-беренеси) диний ынанымдардын эркиндиги болуп саналат. Эгерде Кыргыз Республикасынын КРнын ЖЖКсынын 84-беренеси боюнча тыюу салынган аракеттерге каршы эл алдында кимдир-бирөөлөргө карата мажбурлоо болсо, анда бул иш-аракеттер диний экстремизм жана башкалар катары квалификацияланышы мүмкүн. Экстремисттик маанай эл аралык экстремисттер үчүн дайыма пайдалуу, мисалы, Сириядагы, Афганистандагы жана дүйнө жүзүнүн башка аймактарында болуп жаткан туруксуздукка карата үгүттөө идеясы үчүн, алар адамзаттын коопсуздугуна, баңги мафиясынын, сепаратизмди күчөтүү үчүн, этностор аралык карама-каршылыктары жана улуттук коопсуздуктун бардык ички коркунучтары дүйнө тынчтыгына каршы кылмыштардын курамдарын түзө алышат. Болжол менен ушундай эле кесепеттер жарандардын өз тилин

эркин тандап алуу укугунун бузулушуна алып келет КРнын ЖЖКсынын 86-беренеси. Андан тышкары жоруктар боюнча КРнын ЖЖКсынын 86-беренеси Кыргыз Республикасындагы орус тилин расмий пайдаланууга тыюу салуу же аны чектөөгө карата айрым экстремисттик мүнөздө жүргөн адамдар тарабынан көп талаш-тартыштарды жүргүзүлүшү, биздин өлкөнү акча каражаттары менен камсыздаган, экономикалык жактан активдүү калктын көпчүлүгү эмгекетенип жаткан Россия Федерациясы менен болгон биздин бир туугандык стратегиялык мамилелерибизди начарлатышы мүмкүн. Мындай аракеттер дүйнөнүн жана адамзаттын коопсуздугуна, конституциялык түзүлүштүн негиздерине жана мамлекеттин коопсуздугуна каршы эң оор кылмыштарда колдонулушу мүмкүн, ошондуктан, КРнын ЖЖКсынын 86-беренесинде берилген механизмди пайдаланып аларга бөгөт коюу, Кыргыз Республикасынын Улуттук коопсуздугун камсыздоодогу таасирдүү чара болуп саналат.

РФнын УКсынын 141 жана 142-беренелери менен өз эркин билдирүүдөгү жарандардын конституциялык укугу, ошондой эле, шайлоону же референдумду өткөрүүнүн белгиленген тартиби КРнын ЖЖКсынын 87-беренесиндеги жоруктардын объектиси боюнча окшош болуп саналат. Кыргыз Республикасындагы 2005-жылдын март революциясындагы мындай жосундарынын себептеринин бири, боюнча массалык түрдө добуш берүүгө башка жактан адамдардын келиши себеп болгон. КРнын ЖЖКсынын 87-беренеси боюнча Кыргыз Республикасынын Конституциясындагы жарандардын кепилденген адилеттүү жана тең укуктуу эркин шайлоого карата болгон ишенимин кетирет. Факультативдик объекттери болуп, Кыргыз Республикасындагы мамлекеттик бийликтин мыйзамдуулугун, анын мамлекеттик кызматтардагы, жергиликтүү ЖӨБдөгү легитимдүүлүгүн түзүү болуп саналат (КР Конституциясынын 52- бер.1-6п.).

КРнын ЖЖКсындагы жоруктардын курамын түзүүчү 88-беренеси боюнча тынч чогулушту өткөрүүгө же ага катышууга тоскоолдук кылуу беренеси боюнча 2005 жана 2010-жылдары Кыргыз Республикасынын Конституциясыз түрдө эки жолку алмашкан бийлик үчүн жүйөөлөөү себептердин бири болуп калды, ушуга байланыштуу, эл аралык терроризмдин жана диний экстремизмдин кесепетинен мамлекеттеги мыйзамдуу бийликти кулатууга себепкер боло турган көптөгөн сырткы улуттук коопсуздук коркунучтарынын пайда болуусуна, ал өз кезегинде Кыргыз Республикасындагы "оранжевая революция" катары тышкы коркунучтар үчүн мындай жорук негиз болуп эсептелген (Кыргыз Республикасындагы экинчи тышкы коркунуч). Мунун бардыгы өлкөдөгү бийликти алмаштыруу мезгилинде курчуп турган ички коркунучтарга да таасирин тийгизет. Бүгүнкү күндө Кыргыз Республикасы трансформациялоонун татаал мезгилин баштан кечирүүдө. Калктын - дүйнөдөгү эң көп санын жаштар түзөт. Экономика кирешелеринин төмөн болушу менен мүнөздөлөт. Калктын үчтөн бири жакырчылыкта жашайт. Жакырчылыктын деңгээли жыл сайын жогорулап жатат. Мындай шарттарда миграция, балдардын көзөмөлсүз калуусу жана башка бардык терс кесепеттер өсүүдө [Отчет обзорной миссии по вопросам предупреждения преступности в Кыргызской Республике [Текст]: – Б., 2014. – С. 12-13].

Журналисттердин мыйзамдуу кесиптик ишмердүүлүгүнө тоскоолдук кылуу (КРнын ЖЖКсынын 89-беренеси) көз караштардын жана жалпыга маалымдоо сөз эркиндигинин, цензураларга тыюу салуу конституциялык кепилдиктеринин начарлап кетүүсүнүн коомдук коркунучтарына алып келет. Кылмыштуулук адамдардын так жана толук маалымат алуу укугун бузат. Журналисттерди ар кандай түрдөгү куугунтоолорго алган мындай кылмыштуулук, биздин өлкө үчүн өзгөчө актуалдуу болуп саналат. Бул маалымат каражаттары Кыргыз Республикасынын Улуттук коопсуздугу үчүн коркунуч болуп саналат, ал эми, эркиндик жемкорлук үчүн ыңгайлуу шарт жаратууда, алардын жок экени айкын көрүнүп турат. Журналисттик жүргүзүлгөн териштирүүнүн аркасында легитимизацияло болсо, мобилдик телефондун номерин кайра каттоо алдында 100 сомдон алууга карата ведомстволук ченем жаратууну легитимдештирүү боюнча мамлекеттик бийлик органдарынын кылмыштуу аракеттери кесилип салынган [Джандаев, Э. Дж. *Анализ судебной практики по рассмотрению дел о защите чести и достоинства в контексте обеспечения свободы слова и выражения мнения* [Текст] / Э.Дж. Джандаев – Б., 2018. – С. 5-10].

Жазалардын ушундай аталган градацияларын алсак, автор КРнын ЖПКсынын 153-беренесинин 1-бөлүгүнө ылайык сотко чейинки өндүрүш ички иштер органдарынын тергөөчүлөрү тарабынан жүргүзүлө турганы боюнча, кылмыштардын объектилерин талдайт: 265 кылмыштардын курамдарынын ичинен КРнын ЖЖКсы боюнча бардык кылмыш курамдарынын 163 же 61,5% ИИО тарабынан тергөө жүргүзүлөт. Кылмыштарды тергөө боюнча калган мамлекеттик органдар: КР УКМК (48), прокуратура (60), КРӨКЭККБМК (25), КР ӨКЖАМК. Бул КРнын ЖПКсынын 153-беренесинин 12-14-бөлүктөрүнүн талаптарын эске албаганда. Ошондуктан Кыргыз Республикасында бардык кылмыштарды иликтөөнүн 70% дан ашыгы ИИО тарабынан ишке ашырылууда деп болжолдоого бардык негиздер бар. 5-Диаграмманы: Караңыз.

Кылмыш-жаза кодексинин 24-главасындагы (жалпысынан Өзгөчө бөлүмдө алар 33) жасалган кылмыштарды тергөө ИИБнин тергөөсүнө караштуу болот, башкача айтканда, жазык-укуктук коргоо чөйрөсүндөгү 24 түрдөгү кылмыш объектиси ИИОдо бар. Ошентип ички иштер органдарына кылмыштарды иликтөө милдети жүктөлгөн, алар көптөгөн мамлекеттердин кылмыш мыйзамдарында дүйнө тынчтыгынын жана адамзаттын коопсуздугуна каршы кылмыштарга таандык.

Экинчи бөлүм: «Кыргыз Республикасынын Улуттук коопсуздук концепциясын камсыз кылуу механизмдериндеги ички иштер органдарынын ишмердүүлүгүнүн укуктук негиздерин өркүндөтүү» –деп аталат, андадээрлик акыркы 30 жылдан бери ички иштер органдарынын ишмердүүлүгүнүн укуктук негиздерин өркүндөтүүнүн иш аракеттери кабыл алынып келе жаткандыгы белгиленет. 2019-жылдын 14-июлундагы абал боюнча "2019-2023-жылдарга карата Кыргыз Республикасынын Ички иштер органдарын өнүктүрүү стратегиясын бекитүү жөнүндөгү токтомдун долбору "Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн аталган тармагындагы башкы документи болуп саналат» [Министерство внутренних дел Кыргызской Республики выносит на общественное обсуждение проект НПА [Электронный

ресурс]. – Режим доступа: <http://www.gov.kg/?p=124367&lang=ru>. Белгилей кетчү нерсе Россиядан жана Казакстандан айырмаланып, биздин өлкөдө ички иштер министрлиги тез-тезден, премьер-министрлердей эле эки жылда бир жолу алмашат, ошондуктан, ар бир жаңы өкмөт менен Кыргыз Республикасынын Ички иштер органдарын өнүктүрүү чөйрөсүндөгү негизги документтер да өзгөрүп турат.

Автор 2019-2023-жылдарга карата көрсөтүлгөн ИИОнун Стратегиялык өнүктүрүүнүн долбоорун сын көз караш менен иликтеген жана бул стратегиялык документ ИИМдин өзү тарабынан иштелип чыккандыктан укук коргоо органдарынын ишмердүүлүгүн укуктук жөнгө салууну жакшыртуу боюнча конкреттүү сунуштар камтылган эмес жана анда дүйнө түзүлүшүнүн аяктап келе жаткан иштеп чыгуусу каралат жана мамлекеттик органдын конкреттүү ролун түшүнүү жалпы мамлекеттик максат менен байланышпаган чектөөгө алып келген миссиясын жана максаттарын аныктоодогу жогорку үстөмдүктөгү ведомстволук ыкмасын кайра башкача кылып сүрөттөө болуп саналат.

Кыргыз Республикасынын Улуттук коопсуздугунун укуктук корголушун камсыздоо боюнча болуп жаткан көйгөйлөргө карата сын көз караштан кайрылуу менен *[Анализ международных стандартов, национального законодательства, а также правоприменительной практики в сфере парламентского и общественного контроля за сектором безопасности [Электронный ресурс]. – Б.: 2019. – с. 63. – Режим доступа: <http://www.adilet.kg/ru/library/full/105>.]*, автор биринчиден, Кыргызстан, Украинадан айырмаланып, НАТОго кирүү үчүн суранган жок, тескерисинче, ЖККУ менен болгон өз ара кызматташуусун жана катышуусун бекемдейт деген тыянак чыгарат. «Бул өлкөлөрдүн баарында тең өз ара аракеттешүүлөрү аркылуу ишке ашырылган коопсуздук кенештери бар, ошондуктан, Кыргызстанда Коопсуздук кеңешинин, координациялоонун бирдиктүү органынын жоктугу, ЖККУнун багыты боюнча баш аламандык кызматташууга алып келет. Экинчиден, учурдагы калыптанган саясий кырдаал, жумшактап айтканда, мамлекеттик ишмердүүлүктүн мындай маанилүү улуттук коопсуздук сыяктуу чөйрөсүн, парламентке жана өкмөткө өткөрүп берүү өтө эле ойлонбостук болмок, анткени, бул айрыкча акыркы он жылдын кайгылуу тажрыйбасы катары, өтө туруксуз саясий түзүм болуп саналат. 2010-жылдагы Убактылуу Өкмөт деп аталган парламенттин өкүлчүлүктөрү, парламентти кууп жибергендиктен, Кыргызстанда бир жыл бою элдин негизги өкүлчүлүктүү органы - парламент жок болгонуна Кыргыз Республикасынын дээрлик бардык жарандары күбө болушкан. Үчүнчүдөн, 2010-жылдагы БУУнун адамдардын өнүгүүсү жөнүндөгү расмий баяндамасына ылайык, ошондой эле, "адам коопсуздугунун жаңы парадигмасынын предметин талдоо аймактардан тарта, аймактарда жашаган элге чейин жылдырылган жана объектисин бошотот, алардын көңүлүн кадыр-баркынын жана жашоо каражаттарынын булактарынын коопсуздугуна зыян кылуучу көптөгөн коркунучтарга бурат. Ал көңүлдүн чордонун адамдардын өнүгүүсүнө, анын ичиндеги зордук-зомбулукка карата болгон бардык коркунучтарга бурган. Инсан, коом жана мамлекет үчүн мамлекетттеги бардык коркунучтардын "улуттук коопсуздугунун" бардык

түшүнүктөрүн камтыган - бул, Кыргыз Республикасынын Өкмөтү менен Россия Федерациясынын ойлоп тапканы эмес, БУУнун суроо-талабы болуп саналат [Доклад о развитии человека 2010. 20-е, юбилейное издание. Реальное богатство народов: пути к развитию человека [Электронный ресурс]. – Издательство «Весь Мир». 2010. – С. 16-17. – Режим доступа: https://www.un.org/ru/development/hdr/2010/hdr_2010_complete.pdf.].

Автор өнүккөн укуктук мамлекеттердин тажрыйбасы биздин мамлекет үчүн абдан баалуу болуп эсептелет, ал эми, биздин өлкө толугу менен улуттук коопсуздуктун бардык системасын кыйратуунун алдында турганын, акыркы 10 жыл аралыгындагылар ынандырат, саясий партиялар сыяктуу, ушундай негизги структуралардын жетиле электиги, бир формага түшө электиги үчүн убактысынан өтө эрте эле пайда болгон жагдайлардан улам, аны Кыргыз Республикасынын Улуттук коопсуздук чөйрөсүнө өткөрүп берилген деп белгилейт.

Төртүнчү бап: "Кыргыз Республикасынын Улуттук коопсуздук концепциясын камсыздоо механизмдеги Кыргыз Республикасынын Ички иштер органдарын өнүктүрүүнүн проблемалары жана келечеги"- деп аталат, ал эки бөлүмдөн турат. Анда автор өлкөдөгү болуп жаткан социалдык, саясий, социалдык-маданий жана баалуулук процесстеринин фонунда Кыргыз Республикасынын Ички иштер органдарын реформалоонун метаюрдикалык мүнөзүн караган. **Биринчи бөлүм: "Улуттук коопсуздукту натыйжалуу камсыз кылуу үчүн Кыргыз Республикасындагы жана чет мамлекеттердеги ички иштер органдарын реформалоого карата салыштырма-укуктук талдоо жүргүзүү"** – деп аталат, мындаавтор улуттук коопсуздукту камсыз кылуу механизмдин оптималдаштыруу үч магистралдык багыт боюнча: мыйзамдуулук, уюштуруучулук-укуктук (биринчисинен келип чыккан) жана ресурстук (экинчи багытка таасир этүүсүнүн натыйжасы катары) болуп ишке ашырылышы керек деген окумуштуулардын пикирине кошулат. Ички иштер органдарынын адам укуктарын жана эркиндиктерин бузуу көйгөйү, бул аларга жарандардын да, бийликтин да ишеничсиздигине алып келген фактор - ички иштер органдарынын улуттук коопсуздукту камсыз кылуу боюнча ИИОнун ишмердүүлүгүндөгү абдан маанилүү терс таасири экенин унутпоо керек.

Ички иштер органдарын башкарууну укуктук жөнгө салуунун коллизиясы, Кыргыз Республикасынын Президентинин жана Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн атаандаштык ыйгарым укуктары болуп саналат. Изденүүчүнүн дал ушул пикиринин боюнча Кыргыз Республикасынын Премьер-министринин 2019-жылдын 9-сентябрындагы күбөлөндүргөн арызында көрсөтүлгөндөй, ИИМдин (ИИОнун) Президентке жана Өкмөткө "кош" баш ийүү күчүнө байланыштуу Өкмөткө ИИМге реформалоо жүргүзүүнү каалабайт. Автордун пикири боюнча, Кыргыз Республикасынын "Улуттук коопсуздукту камсыз кылуу жөнүндөгү» Конституциялык мыйзамын, ошондой эле, бул илимий изилдөөдө автор тарабынан иштелип чыккан мыйзам алдындагы ишке ашырылуучу ченемдик укуктук актыларды, долбоорлорду кылуу кабыл алуунун алдындагы улуттук коопсуздукту камсыз кылуу субъектиси катары, Кыргыз Республикасынын Улуттук коопсуздуктунун ар бир түрү үчүн Кыргыз

Республикасынын ар бир Укук коргоо органынын жоопкерчилик чөйрөсүндөгү натыйжасы катары, ар бир укук коргоо органынын ролун так түшүнүүнүн жана зоналарды так аныктоону күчөтүүнүн эсебинен укуктук жөнгө салуу чөйрөсүндөгү коллизиялар жоюлат.

Экинчи магистралдык багытта Кыргыз Республикасынын Улуттук коопсуздук концепциясын камсыз кылуу механизмин Кыргыз Республикасынын Ички иштер органдары тарабынан оптималдаштыруу, биздин мамлекеттин улуттук коопсуздугун камсыз кылуу максатына жетишүү үчүн ички иштер органдарынын өздөрүнүн ишмердүүлүгүнүн натыйжалуулугун жогорулатуу жана жакшыртуу болуп саналат. Мындай Кыргыз Республикасынын Ички иштер органдарынын ишмердүүлүгүнүн натыйжалуулугун жогорулатууну жана өркүндөтүүнү кандай багыттар боюнча жүзөгө ашыруу керек?

Илимий изилдөөлөргө карата жүргүзүлгөн талдоолор Россиянын ИИМнин жана АКШнын ИКМнын түзүмдүк окшоштугун билдирет деген жыйынтыкты формулировкалоого мүмкүндүк берди, бирок, АКШнын ИКМне көп маселелер, анын ичинде бажы милдеттери, ӨКМнүн атайын байланыштары ж.б. жүктөлгөн. Кыргыз Республикасынын Өкмөтү ИИМнин системасы мурдагы совет мезгилиндеги системанын бир бөлүгүн ар түрдүү укук коргоо органдарындагы кызмат өтөө шарттарын бир түргө келтирүү менен, ушундай эле, багытта алдыга карай жылууда. Ошондуктан, автор Кыргыз Республикасынын бийлигине Россиянын 2009-2015-жылдардагы ички министрлигин реформалоо тажрыйбасынын, ошондой эле, АКШнын 2002-жылдан азыркы мезгилге чейинки тажрыйбасынын негизинде Кыргыз Республикасынын ИИМин реформалоону сунуш кылат. Бул жердеги негизги парадигма полиция укуктарынын теориясын, полиция ишмердүүлүгүн эл аралык стандарттарга ылайык борборлоштуруу, бир түргө келтирүү болуп саналат. Ошондой эле, дүйнө жүзүнүн ар кандай мамлекеттеринин, полиция жана атайын кызматтарынын ишмердүүлүгүн укуктук камсыздоо эволюциясын (Грузия, Украина, Эстония, Чехия, Финляндия, Словения, Эмират Дубай, Италия, Швейцария, Швеция, КЭР, ГФР, Франция, Турция, Казакстан, Австрия) карап чыгуу менен Кыргыз Республикасынын ИИМдеги уюштуруучулук-укуктук кайра түзүүлөргө салыштырганда, автор түздөн-түз карама-каршы мүнөзгө ээ деген тыянак чыгарат, анткени, ИИМдин системасындагы полициянын жана атайын кызматтын функцияларын кошуу, унификациялоо, борборлоштуруу полиция ишмердүүлүгүнүн эл аралык стандарттарына, полиция укугунун теориясына ылайык келиши, орун алса, аларды реформалоо жана мамлекеттик-укуктук жактан өнүктүрүүнүн негизги парадигмалары болуп саналат. Мындан тышкары көпчүлүк европалык мамлекеттерде полициянын бардык реформалоосу, бир эле убакта кылмыш-жазык сот өндүрүшүн реформалоо менен бирге жүргүзүлгөн, ушуга байланыштуу кайсы себептерден улам азыркы соттук-укуктук реформа Кыргыз Республикасындагы ички иштер органдарына тийип өтпөгөндүгү түшүнүксүз бойдон калат.

Экинчи бөлүм: "Кыргыз Республикасында заманбап этаптагы соттук-укуктук реформаларынын контекстиндеги ички иштер органдарын

өнүктүрүүнүн көйгөйлөрү жана келечеги" - деп аталат, мындайчки иштер органдарынын ишмердүүлүгүнө түздөн-түз таасир эткен соттук-укуктук реформанын кемчиликтерине дыкат талдоо жүргүзүлгөн. Автор өлкөдөгү соттук-укуктук реформалоонун зарылдыгын түшүнүү үчүн мамлекеттин укуктук саясаттагы кырдаалды салыштырма укуктун таанып билүүнүн методологиялык ыкмасын пайдалануу менен бийликтин системалык көрүнүшүн иштеп чыгуу зарыл деп белгилейт. Автордун пикири боюнча, укук коргоо органдарынын жетекчилери, соттук-укуктук реформалоонун иш жүзүнө ашырылбай жаткандыгынын себеби, алардын адилеттүү сот адилеттигинин эл аралык тармактагы стандарттарына ылайык билимдеринин жакшы болбой жаткандыктары боюнча күнөөлүү, андай болбосо да, алар ата мекендик укуктук тутумдун укуктук тканына алардын жетик эместигинен улам алардын тезирээк имплементацияланышын талап кылмак.

Эл аралык укуктагы адам укуктары менен эркиндиктери, бүгүнкү күндө өзгөчө деле тема эмес, ал эми, алар эл аралык укуктун бүтүндөй тармагы болуп саналат. Мамлекеттин ичиндеги конституциялык актылардагы адам укуктарынын эл аралык стандарттарын киргизүү жолдору боюнча, мамлекеттер аралык интеграциялардын заманбап үлгүлөрү катары Европа Кеңеши, Европа Союзу, ошондой эле, Евразиялык Союз кирет. Аларды Улуттук мыйзамдар ага карама-каршы келгенде, бирок, ошол эле улуттук Конституция адам укуктарынын эл аралык стандарттарын, өзүнүн экинчи Конституциясы катары карайт деген кырдаалдардагы алардын артыкчылыктарын улуттук деңгээлде таанууга кошулууну камсыз кылат. Алар тиешелүү укук чыгаруучулар жана укук колдонучулару үчүн үлгү жана масштаб катары каралат. Адилеттүү сот адилеттик стандарттарынын милдеттүүлүгүн ушундай деңгээлде таануу, Кыргыз Республикасындагы соттук коргонуу укугунун абсолюттуулугуна, башкача айтканда, эч кимге чектөө тийиш эместигине (20-бөлүмдүн 5-беренесинин 8-пунктунда) таянуу болуп саналат. Автор сот реформасынын эл аралык стандарттарына токтолот, анткени, анын пикири боюнча, Кыргыз Республикасындагы азыркы сот реформасы жазык жана жарандык иштер боюнча сот адилеттигин жүзөгө ашырууда колдонулган ошондой новеллалардын, практикалардын зарыл болгон талаптарынын жарымын да камтыган эмес. Автор далил катары соттук-укуктук реформанын жетишпеген же кетирилген каталыктардын 21 маселесин ачык талдоо менен биздин кылмыш-жаза сот адилеттигинин системасынын ажыратылгыс компоненти болуп саналган, ички иштер органдарын реформалоо тууралуу айтпаганда да, укуктук мамлекеттин жана адилеттүү нукура атаандаш кылмыш-жаза сот адилеттигинин идеалдарын көрсөтүүдөн канчалык алыс экенибизди белгилейт. Көрсөтүлгөн кемчиликтер жана жетишпестиктер тергөөнүн, ички иштер органдарынын баштапкы текшерүүлөрүнүн сапатына түздөн-түз таасирин тийгизет.

Автор Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн соттук-укуктук реформасынын пландарын талдоо менен көңүл жубатарлык эмес төмөнкүдөй, алсак, 2019-жылдын 22-апрелиндеги № 210 Кыргыз Республикасынын Премьер-министринин буйругу менен бекитилген, жүргүзүлүп жаткан соттук-укуктук реформанын алкагындагы кабыл алынган кодекстерге ылайык

келтирилген мыйзам актылары боюнча, 2019-жылга карата келтирилген иш-чаралардын Планы деп аталган - *[План мероприятий на 2019 год по приведению законодательных актов в соответствие с кодексами принятыми в рамках проводимой судебно-правовой реформы [Электронный ресурс]: утвержден распоряжением Премьер-министра Кырг. Респ. от 22 апреля 2019 года № 210. – Режим доступа: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/217037>]*, 77 пунктун ичинен КРнын "Полиция жөнүндө" мыйзамын, дагы башка чараларды кабыл алуу жолу менен ИИОну реформалоо жөнүндө эч нерсе жок деген чечимге келген.

Автор соттук практиканын өздүк материалдарынын мисалында, Бишкек шаарынын Ички иштер башкармалыгынын начальнигинин мисалында, ИИМдин учурдагы кызматкерлеринин ишмердүүлүгүнө баа берүү системасындагы зыяндуулукту, сандырактыкты жана мыйзамсыздыкты көрсөтөт.

КОРУТУНДУЛАР

Жүргүзүлгөн изилдөөнүн негизинде биз төмөнкүдөй теоретикалык да жана практикалык да мааниси бар негизги тыянактарды келтиребиз:

1) 2001, 2009, 2012-жылдардагы Кыргыз Республикасынын Улуттук коопсуздук Концепциясынын пайда болуусу, мамлекеттүүлүктү прогрессивдүү түрдө өнүктүрүүнүн маанилүү этабы болуп саналат: эл аралык укуктун жоболорун эсепке алуу (аймагында жашашкан адамдарга карата аймактарды жылдыруу предметин талдоо жана алардын коопсуздугуна, кадыр-баркына зыян келтирүүгө жөндөмдүү болгон көптөгөн коркунучтар менен жашоо каражатынын булактарына көңүл бөлүү); адам укуктары менен эркиндиктеринин жана коомдун жогорку баалуулуктарына негизделген коопсуздук проблемасына карата болгон конституциялык ыкмасын бекемдөө; мамлекеттеги бардык реформаларды жүргүзүүнүн негизги шарты болуп саналган, улуттук коопсуздукту камсыз кылуу фактысын таануу; улуттук коопсуздук коркунучтарын систематизациялоонун жана дифференциациялоонун негизги шарттары болуп саналат.

Тилекке каршы, тажрыйба көрсөткөндөй Кыргыз Республикасынын Улуттук коопсуздугунун аталган концепцияларынын бири дагы анын базалык категорияларын тактоонун жана кеңири чечмелөөнүн жоктугунан жетектөөчү документ болуп кала алган эмес. Ушуга байланыштуу, аны аткаруу үчүн жоопкерчиликти болгон конкреттүү түрдө мамлекеттик органдарды белгилөө жана аны ишке ашыруу боюнча белгисиз болгон жүктөө милдеттенмелерин жоюу аркылуу аталган Концепцияны турмушка ашыруунун уюштуруучулук-укуктук механизмдин теориялык моделдерин түзүүдө улуттук коопсуздук жаатындагы негизги жоболорун терминологиялык жактан тактоо жана конкреттештирүү үчүн окумуштуулардын күч-аракети талап кылынат.

2) Кыргыз Республикасы катары, ошондой эле, башка өлкөлөрдө да ар кандай улуттук коопсуздук объектисинин кызыкчылыктары катары заманбап социалдык-саясий кырдаалдын шарттарындагы коркунучтар тышкы факторлор менен гана эмес, ички факторлор менен да бирдей деңгээлде шартталышы

мүмкүн. Мындан тышкары, дүйнөлүк интеграциялык процесстердин күчүнөн улам бул терс факторлордун ар бири белгилүү даражада өз ара шартталган. Ошондуктан конституциялык коопсуздук мамлекеттик коопсуздук сыяктуу эле, улуттук коопсуздуктун ажырагыс бөлүгү катары гана каралышы керек. "Улуттук коопсуздук" деген түшүнүк, "мамлекеттик коопсуздук" жана "конституциялык коопсуздук" түшүнүгүнөн кыйла кеңири болуп саналат. Эгерде конституциялык коопсуздук юридикалык Конституцияны коргоону камсыз кыла турган болсо, анда ал өлкөнүн улуттук – иш жүзүндөгү Конституциясы болуп саналат. Конституциялык коопсуздук, мисалы, мындай конституциялык түзүлүштүн гуманисттик негизи, бул түзүлүштүн эң жогорку баалуулуктары болуп саналган адам катары, анын укуктары менен эркиндиктерин коргоону түшүндүрөт. Улуттук коопсуздук көз карашынан алганда, бул маселе өлүмгө учуроонун өсүшү, балдардын төрөлүшүнүн төмөндөшү, улуттун адеп-ахлактык жана дене-бой саламаттыгынын начарлашы сыяктуу аспектилерге тийип өтүү менен тереңден каралат.

Адамдын, коомдун жана мамлекеттин коопсуздугун камсыз кылуучу катары, анын ичинде Кыргыз Республикасындагы Конституцияны кабыл алуу улуттук коопсуздукту камсыз кылуунун башкы максаты болуп саналат. Конституциянын аркасында бардык жарандардын коопсуздугу камсыз кылынат, мамлекет жакшы иштейт.

Конституциялык түзүлүш гана, заманбап конституционализм менен анын доктриналдык, баалуулук, дүйнөтаанымдын негизи, өзгөчө конституциялык сот механизми, улуттук эгемендүүлүк принцибин сактоодон улам глобалдык түрдөгү карама-каршылыктардын деңгээлинде келип чыккан радикализмдин бардык түрлөрүнүнчулп эткен дабышынан кармалып турган универсалдык, жараштыруучу, консенсуалдык ченемдик механизм болуп саналат.

3) Улуттук коопсуздукту камсыз кылуу системасынын объекттери "Улуттук коопсуздук жөнүндөгү" мыйзамда да, 2012-жылдагы Кыргыз Республикасынын Улуттук коопсуздук концепциясында да формулировкаланган эмес. Көпчүлүк изилдөөчүлөрдүн пикири боюнча, улуттук коопсуздукту камсыз кылуу системасынын объектиси же объекттер үчүн кыйла ички түшүнүк катары улуттук коопсуздук концепциясында белгиленген тизмеси жана органикалык түрдө өзүнө инсандын, коомдун жана мамлекеттин кызыкчылыктарын камтыган "Кыргыз Республикасынын улуттук кызыкчылыктары" - деген түшүнүк болуп калышы мүмкүн.

Кыргыз Республикасынын Улуттук коопсуздугун камсыз кылуу системасынын субъекттери Кыргыз Республикасынын "Улуттук коопсуздук жөнүндөгү" мыйзамын 2-беренесине ылайык, улуттук коопсуздукту камсыз кылуунун негизги субъектиси болуп эсептелген жана алар жалпысынан мамлекетти түзгөн, мыйзам чыгаруу, аткаруу жана сот бийлик бутактарынын органдары болуп саналат.

Кыргыз Республикасынын Улуттук коопсуздук системасынын субъектилери улуттук коопсуздукту камсыз кылуу мыйзамына ылайык мамлекеттик, коомдук жана башка уюмдар менен бирикмелер, жарандар катышкан Кыргыз Республикасынын мамлекеттик бийлик органдары болуп саналат. Кыргыз Республикасынын "Улуттук коопсуздук жөнүндөгү"

мыйзамынын 8-беренесинде, алар улуттук коопсуздук системасынын негизги элементтери деп аталган. Мыйзам чыгаруучуларга карата мындай мамилелер, автордун пикири боюнча, толук акталат, анткени жарандар жана мамлекет бир эле учурда улуттук коопсуздуктун субъекттери да болушу мүмкүн. Мындан тышкары, коопсуздук чөйрөсүндөгү мамилелерди жөнгө салган мыйзамдар улуттук коопсуздук системасынын негизги элементтеринин бири болуп саналат. Эгерде Кыргыз Республикасынын мыйзамдарын коргоого жана сактоого чакырылган нормативдик укуктук актыларына жана баалуулуктарына кол салуу жөнүндө айтылган тартипке ылайык гана объектиге киргизилиши менен акталышы мүмкүн. Субъект катары улуттук коопсуздук системасынын мыйзамдарын кароого болбойт, анткени, ал улуттук коопсуздукту камсыз кылуунун негизги субъектиси, мамлекеттик ишмердүүлүктүн "продуктусу" болуп саналат. Автордун пикири боюнча, улуттук коопсуздукту камсыз кылуунун бул каражаты, бирок Кыргыз Республикасынын "Улуттук коопсуздук жөнүндөгү" мыйзамынын 11-беренесиндеги пайдаланылган маанисинде эмес, атайын каражат катары, аны мыйзамдын өзгөчө режимдерин – мамлекеттик чек ара режимин, паспорттук режим, өзгөчө укуктук режимдерди жана иммунитеттерди ж.б. белгилөөчү катары, улуттук коопсуздук маселелерин тейлеген ыйгарым укуктуу мамлекеттик орган, ички иштер чөйрөсүндөгү ыйгарым укуктуу мамлекеттик орган, аткаруу бийлигинин башка органдары гана пайдаланууга укуктуу.

Улуттук коопсуздук тутумунун объекттери бир эле учурда, Улуттук коопсуздук тутумунун субъекттери болушу мүмкүн. Мисалы, эгерде кылмыш конституциялык түзүлүштүн негиздерине жана мамлекеттин коопсуздугуна каршы жасалса (КРнын ЖКсынын 43-главасы). Диссертанттын пикири боюнча, улуттук коопсуздук системасынын субъектилерин жана объектилерин бөлүп койбогон, мыйзам чыгаруучунун так ушундай терминологиялык ыкмасы, ошондой эле, элементтери туура болуп саналат.

4) Ички иштер органдары – бул улуттук коопсуздукту камсыз кылууда - анын маанилүү социалдык функциясын аткаруу үчүн укук коргоо органдарынын мамлекеттик түрдө түзүлгөн, башкаруу түзүмдөрүнүн бардык түрлөрүн өзүнө айкалыштырган, татаал, көп функционалдуу, ачык, формалдуу, иерархиялык, жасалма социалдык системасы болуп саналат.

5) Ички иштер органдары тарабынан Кыргыз Республикасындагы улуттук коопсуздук концепциясын камсыз кылуу, Кыргыз Республикасынын Ички иштер органдарынын ишмердүүлүгүнүн төмөнкүдөй багыттарын камтыйт:

а) коомдук коопсуздуктун абалына карата мониторингдин мамлекеттик системасы;

б) Кыргыз Республикасынын мыйзамдарын жана ички иштер органдарынын укуктук колдонуу практикасын өркүндөтүү;

в) коомдук коопсуздукту камсыз кылуунун комплекстүү максаттуу программаларын иштеп чыгуу жана ишке киргизүү;

г) коомдук коопсуздукту камсыз кылуу чөйрөсүндөгү чет мамлекеттердин алдыңкы тажрыйбасын изилдөө жана аны Кыргыз Республикасынын Ички иштер органдары тарабынан коомдук коопсуздукту камсыз кылуу системасына киргизүү;

д) укук коргоо чөйрөсүндөгү эл аралык кызматташтыкты өнүктүрүү.

Көрсөтүлгөн механизмдин натыйжалуулугун жогорулатуу үчүн төмөнкүлөр сунушталат:

1. Ички иштер органдарын башкаруунун натыйжалуулугун алардын функцияларын жакшыртуунун эсебинен жогорулатуу.

2. Башка укук коргоо органдары тарабынан Кыргыз Республикасынын ИИМнин функцияларынын кайталанышын алып салуу менен башка министрликтердин арасында Кыргыз Республикасынын ИИМнин ролун оптималдаштыруу.

3. ИИМдин калк алдындагы мыйзамдуу түрдө бекитилген отчеттуулугу. Буга Кыргыз Республикасынын "полиция жөнүндөгү" мыйзамына тийиштүү талаптарды коюу менен жетишүүгө болот, анын долбоору автор тарабынан сунуш кылынган.

4. ИИОнун ишмердүүлүгүндөгү инновациялык технологияларды пайдалануу (бул жобо, ушул изилдөөдө автор тарабынан иштелип чыккан Кыргыз Республикасынын "Полиция жөнүндөгү" мыйзам долбооруна ылайык, Кыргыз Республикасынын Полиция ишмердүүлүгүнүн принциптеринин бири болуп саналат).

5. Полиция үчүн кадрлардын билим алуу сапатын жогорулатууда полициянын кызматкерлеринин өзүнө карата талаптарды жогорулатуусу аркылуу гана жетишүүгө болот. Баарынан маанилүүсү, Кыргыз Республикасынын ИИМнин тутумундагы дээрлик бардык кызматтарга конкурстук тандоо аркылуу жетишүүгө болот.

6. Автордун пикири боюнча, ИИМ тарабынан жаңыланган улуттук коопсуздуктун түрлөрүнүн классификациясына ылайык башка аталышта – Кыргыз Республикасынын Коомдук коопсуздук министрлиги болушу керек.

Илимий изилдөө ишинин автору тарабынан иштелип чыккан долбоор аркылуу Кыргыз Республикасынын Коомдук коопсуздук стратегиясындагы улуттук коопсуздуктун концепциясын камсыздоо механизмдин бекитүү сунушталат. Бул улуттук коопсуздуктун айрым түрлөрүн андан аркы конкреттештирүү зарылчылыгы менен шартталган жана аларды мамлекеттик органдар аркылуу камсыз кылуу механизми: улуттук коопсуздукту камсыз кылган, ар бир мамлекеттик органдар үчүн ресурстар аныкталган ар бир багыт боюнча максаттуу көрсөткүчтөр иштелип чыккан, анын ишке ашырылышына белгилүү бир орган жоопкерчиликтикүү болот.

6) Ички иштер органдарынын ишмердүүлүгүн жөнгө салган укуктук базаны талдоо, алардын иштешинин так белгиленген максаттарынын жоктугун констатациялоого мүмкүндүк берет. Эреже катары, ар кандай проблемалардын максаты жана уюмдардын ишмердүүлүгүндөгү кемчиликтердин констатациялоо менен алмаштырылышы көп болгон, мунун өзү өз ара алардын жетишүү критерийлеринин жоктугуна жана объективдүү баалоо натыйжаларынын мүмкүн болбогондугуна алып келет. Бул көп учурда адис эместерге окшош деген түшүнүктөрдөн (максаттар, милдеттер, функциялар) болуп эсептелээринен алып келет. Мындан тышкары, белгиленген тиешелүү мыйзамдык ченемдик актылардын негизги милдеттеринин функциялары өз маани-маңызы боюнча, мындай милдеттердин негизги топтому жана

функциялары – бул, ар кандай деңгээлдеги башкаруу, башкаруунун башка субъекттериндеги жоболорунда кайталанган ички башкаруунун функциялары болуп саналат.

Ошентип, ИИОнун өнүгүү милдеттерин чечүү менен байланышкан, аларды кеңири масштабда кайра уюштурулушуна байланыштуу артыкчылыктуу, ири масштабдагы максаты жол-жоболоштурулушу керек. Мындай ички иштер органдарынын системасын өнүктүрүү менен байланышкан стратегиялык максаты "өсүп – өнүгүү" маанисинде эмес, көлөмүн көбөйтүү менен байланышкан, ыкчам-кызматтык – ишмердүүлүктүн натыйжалуулугун жогорулатуу маанисинде болушу мүмкүн. Ал эми стратегиялык максат болгондуктан, ички иштер органдарынын системасынын иштөө шарттарынан улам, ал ыкчам калыптанган болушу керек. Бул максат ички иштер органдарынын системасынын иштөө процессинин бекемдигин жана туруктуулугун камсыз кылуу менен байланышкан, аны тышкы жана ички мүнөздөгү терс таасирлерден компенсациялоону шарттайт.

Белгилүү бир топтун жашоо-тиричилик шарттарын жана улуттук кызыкчылыктарын канааттандырууну камсыз кылууга багытталган, ички иштер органдарынын функцияларын максатка ылайык, башкаларга караганда, улуттук коопсуздукту камсыз кылуунун мамлекеттик системасынын иштөө процессинин бир түрдүү бөлүктөрүн өз алдынча кароого болот. Көрсөтүлгөн органдардын ишмердүүлүгү маани-маңызы боюнча бир катар функциялардын жыйындысын жүзөгө ашырууну, башкача айтканда, функционалдык структурага ээ экендигин билдирет.

Ички иштер органдары тууралуу Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын тармактык жоболоруна карата биз тарабынан жүргүзгөн талдоолор, алардын ишмердүүлүгүнүн максаты аныкталбагандыгы жөнүндө корутунду чыгарууга мүмкүндүк берди.

Ушуга байланыштуу Кыргыз Республикасынын "Ички иштер органдары жөнүндөгү" колдонуудагы мыйзамын толугу менен алмаштырууну сунуштаган, биз тарабынан иштелип чыккан Кыргыз Республикасынын "Полиция тууралуу" мыйзам долбоорун, колдонулуп жаткан Мыйзамдагы ички иштер органдарынын ишмердүүлүк максатына карата өз формулировкабызды сунуштоону максатка ылайыксыз деп эсептейбиз. Мындай милдет автор тарабынан РФнын "Полиция жөнүндөгү" федерациялык мыйзамынын аналогиясы боюнча полицияны дайындоо формулировкаланган. Биздин көз карашыбыз боюнча, "дайындоо" деген термин "максаты" жана "милдеттери" деген атоолордон айырмаланып турат, ал полициянын укуктук статусун, анын ыйгарым укуктарын аныктайт. Экинчи жагынан мыйзамда көрсөтүлгөн полиция жөнүндөгү дайындоо, анын алкагындагы ишмердүүлүктүн бардык түрлөрүн жүзөгө ашырууда укуктук статусун түзүүнүн, түзүүнүн методологиялык негизи катары кызмат кылат.

7) Ички иштер органдарынын системасынын ар бир элементи, өз алдынча бирдиктүү билим берүүгө карата коомдук мамилелердин белгилүү бир чөйрөсүндөгү (КМК (КИББ), ПМ (ЖКККББ), МАККББ (ТБ), ККК, СС (БТБ), АТЧКО ж.б.) жана башкалардын катышуусу менен же ошол эле административдик-аймактык бирдиктин белгилүү бир чегиндеги

аракеттенүүлөрүн түшүндүрөт (ИИББ Бишкек ш., Бишкек шаарынын районуну ИИРБ, ШМБ ж. б.). Бул билим берүү, өз кезегинде, айрым органдардын, ал эми, акыркы эле салыштырмалуу өз алдынча система (бөлүмдөр, топтор, ж.б.) катары каралышы мүмкүн болгон көбүрөөк кичинекей ячейкалардын бири болуп саналат. Ички иштер органдарынын системасынын түзүмү, ал тарабынан ишке ашырылуучу функциялардын жыйындысын чагылдырууга чакырылгандыктан, системанын саналып өткөн элементтери функциялардын тигил же бул тобунун концентрациясынын өзгөчөлөнгөн түйүнү катары чыгууга тийиш.

Ички иштер органдарынын колдонуудагы системасын кароо менен, анын негизине баарынан мурда, аймактык жана функционалдык белгилер коюлган түзүм, ал жетиштүү деңгээлде ийкемдүү, айкалыштыруучулук уюштуруу түзүмүгө ээ.

ИИОну реформалоо бөлүмдөрдүн түзүмдүк реформаланышынын ведомстволук пландаштыруунун жана ченемдик укуктук актыларды даярдоо долбоорлорунун концептуалдык негизи катары гана эмес, ал белгиленген мамлекеттик-укуктук категория катары каралууга тийиш болгон илимий-негизделген концепцияларга таянганички иштер органдарынын уюштуруучулук-укуктук курулмасы көбүнчө саясий жана конъюнктуралык трансформациялоого дуушар болбоо үчүн бул процесстер коомдук объективдүү түрдөгү керектөөлөрүнө ылайык келе тургандай жүргүзүлүүгө тийиш. Мындай концепция өзү аркылуу ички иштер органдарынын социалдык багыттагы маселелери жөнүндөгү, мамлекеттин жогорку саясий жетекчилигинин дүйнөтаанымдык позициясынын укуктук тартипти камсыз кылуу боюнча ишмердүүлүгүнүн мыйзамда биротоло аныкталган максаттарын, милдеттерин, методдорун жана формаларын, улуттук коопсуздук системасындагы жана коомдогу алардын ордун жана ролун чагылдырып көрсөтүүсү керек.

8) Башка укук коргоо органдары салыштырмалуу (УКМК, прокуратура, ЭКМК, ӨКЭККБМК, ӨКЭЖТКБМИ, МЧК, МБК, МСК), улуттук коопсуздукту камсыз кылуу дээрлик бардык облустарда улуттук коопсуздуктун бардык түрлөрүн камтыган кылмыштардын эң көп сандагы курамдарын жана жоруктарын ички иштер органдарынын тергөөчүлөрү иликтейт. Мыйзам бузууларга карата – аналогиялык абалы ушундай эле болот. Кыргыз Республикасынын Ички иштер органдарына таандык болгон компетенция боюнча, Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза кодексинин главасындагы сотко чейинки өндүрүштү талдоо азыркы учурда, адамдын инсандык толук кандуу калыптануусунан көз каранды болгон, дээрлик эле өзүнүн бойго бүтүрүүсүнөн тартып, ал тургай төрөлө элек баланын укугу, балдардын жыныстык кол тийбестиги тууралуу айтпаганда, мурас укугунун өкүлдөрү сыяктуу эле, экономикалык коопсуздук, менчиктин коомдук коопсуздугу, курулуштагы, өнөр жайдагы коопсуздук жана жогорку коркунучтагы булактардын, баңги каражаттарынын, психотроптук заттардын коопсуздук, алардын аналогдорунун же прекурсорлорунун, экологиялык коопсуздугунун, жол кыймылы менен транспортту эксплуатациялоонун жана магистралдык түтүктөрдүн коопсуздук, сот бийлигинин коопсуз иштешин, далилдерди табуунун процесстик тартибинин коопсуздук чөйрөсүндөгү коомдук

мамилелердин дээрлик бардык объектилеринин коопсуздугун камсыз кылуу милдети аларга жүктөлүп жаткандыгы жөнүндө тыянак чыгарууга мүмкүндүк берет.

9) Кыргыз Республикасынын Президенти өзүнчө партиянын, социалдык катмардын же жамааттыкы эмес, Кыргыз Республикасынын бардык жарандарынын өкүлү болуп саналат. Кыргыз Республикасынын Президенти анын азыркы конституциялык бекитүүсүндө автордун пикири боюнча, бийлик бутактарынын карама-каршылыктарын болтурбоо үчүн олуттуу кепилдик катары кызмат кылат. Ал өзүнүн түрү боюнча интеграциялык функцияны аткарат да, Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 60-беренесинин 1-бөлүгүнө ылайык мамлекет башчысы болуп саналат, ошондой эле, элдин жана мамлекеттик бийликтин биримдигин көрсөтүп турат (Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 60-беренесинин 2-бөлүгү). Демек, анын ыйгарым укуктары мындай биримдикти өлкө ичинде, анын чегинен сырткаркы жерлерде көрсөтүү жана камсыз кылуу, ошондой эле, мамлекеттик бийлик органдарынын макулдашылган өз ара аракеттери үчүн кызмат кылат. Ошону менен бирге эле, Кыргыз Республикасында Мамлекет башчысы мамлекеттик бийликтин жана элдин биримдигин көрсөтүп, башкы арбитр, мамлекет үчүн кризистик кырдаалдарда ортомчу жана координатор болуп эсептелет. Ошондуктан биз, мамлекеттин ички жана тышкы саясатын аныктоо боюнча Кыргыз Республикасынын Президентине гана ыйгарым укуктарды берүү зарыл, ошондой эле, Кыргыз Республикасынын – стратегиялык өнөктөш Россия Федерациясы, Казакстан Республикасы, Тажикстан Республикасы, Өзбекстан Республикасы, КЭРдин башка мамлекеттердин башчылары менен тышкы саясий аренада болгон өз ара аракеттеншүүсү үчүн натыйжалуу жана логикалык жактан туура деп эсептейбиз. Мындай тыянак Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 64-беренесинин 6-бөлүгүнүн 1-8-пункттарында көрсөтүлгөн, анын ыйгарым укуктарынын логикасынан да мыйзам ченемдүү түрдө келип чыгат.

Кыргыз Республикасынын Президенти гана көпчүлүк коалициядан көз каранды эмес фигура катары, улуттук коопсуздук үчүн толук жоопкерчиликти өзүнө ала алат.

Инсан, коом жана мамлекет үчүн мамлекеттеги бардык коркунучтардын "улуттук коопсуздук" түшүнүгүн камтуунун кеңдиги – бул Кыргыз Республикасынын же Россия Федерациясынын ойлоп чыгарылган нерсеси эмес, ал БУУнун талабы, анткени, адамды өнүктүрүү жөнүндөгү БУУнун расмий баяндамасына ылайык 2010-жылдагы адамдын коопсуздук жаңы парадигмасы аймагында жашап турган аймактардан тарта адамдарга карата талдоо жүргүзүү предмети ордуна жылдырат, ошондой эле, алардын коопсуздугуна, кадыр-баркына жана жашоо каражатынын булактарына зыян келтирүүгө жөндөмдүү келген көптөгөн коркунучтарга карата көңүл бурат. Ал зордук-зомбулуктарга, анын ичинде адамды өнүктүрүүгө карата болгон бардык коркунучтарга маани берет.

Албетте, тажрыйбасы өнүккөн укуктук мамлекеттер чоң баалуулукка ээ болгонун, биздин мамлекет үчүн көрсөтө алат, бирок калган жагдайлар аны Кыргыз Республикасынын мамлекеттик улуттук коопсуздук чөйрөсүнө

көчүрөт, автордун пикири боюнча, саясий партиялар катары мындай негизги структуралардын калыптанбагандыгы, жетиле электиги үчүн али өтө эле эрте болот, биз буга, качан биздин өлкөнүн бардык системасы гана эмес, улуттук коомдук коопсуздуктун бузулуу чегинде тургандыгы акыркы 10 жыл ичиндеги жетекчилерге карата ынандык.

10) Автору ИИМдин өзү үчүн болгон чыгымдары деп эсептейт ИИМ тарабынан берилүүчү өзүнүн реформалоосу ИИМдин - ИИОнун деп ички бөлүүсү өз алдынча кызмат катары аталуучу (Криминалдык милиция кызматы, Тергөө кызматы, Коомдук коопсуздук кызматы, Баңгизаттарды мыйзамсыз жүгүртүүгө каршы күрөшүү боюнча кызматы, анткени, автордун ою боюнча, ал Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 6-беренесинин 2-бөлүгүнө, 5-беренесинин 3-бөлүгүнө, 88-беренесинин 1,3,4-бөлүктөрүнө, 90-беренесинин 1-бөлүгүнө, "Кыргыз Республикасынын Өкмөтү жөнүндөгү" Конституциялык мыйзамынын 3-беренесинин 1-бөлүгүнө, 10, 11, 26 - беренелерине карама-каршы келет.

Автор Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 1-беренесинин 1-пунктуна, Кыргыз Республикасынын "Кыргыз Республикасынын Өкмөтү жөнүндөгү" Конституциялык мыйзамынын 29-беренесинин 6-5-пунктуна жана Кыргыз Республикасынын "Жергиликтүү өз алдынча башкаруу жөнүндөгү" мыйзамынын 20-беренесинин 17 жана 17-1-пунктуна, Кыргыз Республикасынын 2019-2023-жылдарга карата ИИМге бекитилген долбоордогу ички иштер органдарынын өнүктүрүү стратегиясына, ИИОнун децентралдаштыруу жөнүндөгү ИИМдин сунушуна карама-каршы келет деп эсептейт.

Автор өзүн Кыргыз Республикасынын "Кыргыз Республикасынын Укук коргоо органдарындагы кызмат өтөө жөнүндөгү" мыйзамынын каршылашы катары, аны реакциондук, Кыргыз Республикасынын "Аскердик наамдарды, класстык чендерди, атайын класстык чендерди жана атайын наамдарды белгилеген" мыйзамын кайталаган, анын үстүнө ички иштер органдарында кызмат өтөөгө байланыштуу эч кандай кардиналдуу өзгөртүүлөр ага ылайык болбогондуктан, укук коргоо кызматынын ар бир түрү боюнча, ар бир укук коргоо органынын өзгөчөлүгүн эске алуучу атайын мыйзам зарыл деп эсептейт: мурдагы социалисттик "милиция" аталышы сакталган, ал эми, бул мыйзам менен конкурстук тандоо жөнгө салынбайт, ал мурдагыдай эле мыйзам алдындагы актылар менен жөнгө салынат.

Автор ИИОнун ишмердүүлүгү менен байланышкан бардык маселелер жана кемчиликтер тийиштүү каржылоонун жоктугу, ИИОнун ишмердүүлүгүн жөнгө салуучу мыйзамдардын начардыгы, анын ичинде полиция ишмердүүлүгүнүн эл аралык стандарттарына ылайык келбегени менен байланыштырган ИИМдин пикирин туура деп эсептебейт.

11) Чет мамлекеттерде (Украина, Грузия, Россия Федерациясы, АКШ, Эстония Республикасы, Чех Республикасы, Финляндия Республикасы, Словения Республикасы, Кытай Эл Республикасы, Швеция, ГФР, Франция, Түркия Республикасы, Мамлекет Израиль, Австрия) ички иштер органдарын реформалоо жана мамлекеттин Коопсуздук Кеңешинин төрагасы жана Куралдуу күчтөрүнүн башкы колбашчысы катары Президенттин жетекчилиги

астында, улуттук коопсуздукту камсыз кылуу системасындагы башка укук коргоо органдарын реформалоо менен катар бир эле убакта жүрүп жатат. ИИМди реформалоо ишиндеги көрсөтүлгөн мамлекеттер үчүн, анын максималдуу цифровизациялоосу аркылуу, жарандар менен башкаруу жана иш процесстерин автоматизациялоодо аларды ИИМ менен бириктирүүдө улуттук коопсуздукка жооптуу мамлекеттик органдарды бир түргө келтирүү үчүн максималдуу борборлоштуруу ишине таандык.

12) Ишти үзгүлтүккө учуратуу шарттарындагы соттук-укуктук реформанын бардык деңгээлдеринде, уюштуруу иш-чараларынан тарта мыйзамдуулукка чейин, Кыргыз Республикасынын Президенти С.Ш. Жээнбеков адилеттүү белгилегендей, реформалоо абдан кыйын, ички иштер органдары кылмыш-жаза – категориядагы иштер үчүн эң эле сезимталдуулугу боюнча анын биринчи звеносунун башкы органы жана далилдерди жыйноодогу мамлекеттик механизмдин бир бөлүгү сот адилеттиги болуп саналат.

Жүргүзүлүп жаткан соттук-укуктук реформаны этибарга албоонун башкы себеби, бир жагынан концептуалдык түрдө укуктук колдонуу практикасы тараптан, ошондой эле, бир жагынан мыйзамдык актылар катары түшүнбөстүгү, ошондой эле, милиция иштеп жаткандар боюнча алар кылмыш-жаза сот адилеттигинин чөйрөсүндөгү, атайылап келип чыккан колдонуудагы мыйзамдарынын жеткилеңсиздигинен эл аралык стандарттарга туура келген акыйкат сот адилеттиги жана коррупцияланган кылмыштуу кирешелерди жоготуу боюнча иштөөдөгү каалоосунун жоктугу эсептелет.

Башкы мыйзамдар – Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза жана Жазык-процесстик кодекстери, анын ичинде БУУнун пикири боюнча акыйкат сот адилеттүүлүгүнүн эл аралык стандарттарына ылайык келбейт.

Кылмыш-жазык сот өндүрүшүн укуктук жөнгө салуудагы кемчиликтер, азыркы соттук-укуктук реформанын аркасында рельефтүү түрдө чагылдырыла турган болуп калды, дагы ички иштер органдарынын реформасы боюнча, көрсөтмөлүү түрдө көрсөтүп тургандай, "кезектегиден" канчалык алыс экендигине карабастан, башкача айтканда, анткени, алардын караштуулугуна көп кылмыштардын саны киргендиктен, алар жазык процессинде соттон кийинки эле лидерлик позициясын ээлейт, ушуга байланыштуу автор тарабынан заманбап этаптагы Кыргыз Республикасындагы соттук-укуктук реформанын контекстинде ички иштер органдарынын ишмердүүлүгүнүн укуктук негиздерин өркүндөтүү боюнча негизги сунуштар негизделген жана баяндалган; Кыргыз Республикасынын Ички иштер органдары жөнүндөгү мыйзамдарын, адам укугу тармагындагы полиция ишмердүүлүгүнүн эл аралык стандарттарына карата ылайык келтирүү, ал көпчүлүк өнүккөн укуктук мамлекеттерде ишке ашырылган, кылмыш-жаза процессинин таймашуу моделдери, анткени, ички иштер органдарын реформалоодо, кылмыш-жазык сот өндүрүшүн реформалабаса, ал жарым-жартылай чала болуп калат, себеби, демократиялык мамлекеттеги полиция ишмердүүлүгү, кылмыштуулукка каршы күрөшүүнүн натыйжалуу принцибине салыштырмалуу, адам укуктарын урматтоо жазык сот адилеттигинин системасын бузбагандыктан, тескерисинче, аны калк арасында кадыр-барктуу кылган баштапкы сот адилеттигинин принциптерин сактоо болуп саналат.

ПРАКТИКАЛЫК СУНУШТАМАЛАР

Диссертациялык изилдөөнүн жүрүшүндө алынган натыйжалардын төмөнкүдөй практикалык колдонуу мүмкүнчүлүктөрү иштелип чыккан:

1) Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 64-беренесинин 6-бөлүгүнүн 1-пунктун төмөнкүдөй редакциялоонун зарылчылдыгы жүйөлөштүрүлөт:

"6. Президент: 1) мамлекеттин ички жана тышкы саясатын аныктайт, Кыргыз Республикасынын атынан өлкөнүн ичинде жана чет өлкөлөрдө чыгат".

2) Кыргыз Республикасынын Президентинин айрым ыйгарым укуктарын конкреттештирүү үчүн Кыргыз Республикасынын "Мамлекеттик стратегиялык башкаруу жана пландаштыруу жөнүндөгү" мыйзамын кабыл алуунун зарылчылдыгы негизделген.

3) Конституциялык мыйзам деңгээлинде Кыргыз Республикасынын Улуттук коопсуздугун камсыз кылуу чөйрөсүндөгү коомдук мамилелерди укуктук жөнгө салууну өзгөртүү, улуттук коопсуздукту камсыз кылуу чөйрөсүндөгү улуттук коопсуздук жана мамлекеттик башкаруу системасынын максатын, милдетин, негизин, мазмунун, негизги багыттарын аныктоо, мыйзам боюнча жаңы терминдерди киргизүү (инсандын коопсуздугу, тышкы коопсуздук, ички коопсуздук, мамлекеттик коопсуздук, кыйратуучу маалымат таасири, инсандын, коомдун жана мамлекеттин кызыкчылыктары, жамааттык коопсуздук, улуттук коопсуздукту камсыз кылуучу чаралар, улуттук коопсуздукту камсыздоо, коомдук коопсуздук, саясий, улуттук коопсуздук коркунучтары, улуттук коопсуздук, экономикалык коопсуздук) сунушталат. Улуттук коопсуздуктун негизги мыйзамдуу чөйрөлөрүн аныктайт: саясий коопсуздук; экономикалык коопсуздукту камсыз кылуу; коомдук коопсуздукту камсыз кылуу; Улуттук коопсуздукту камсыз кылуучу негизги түрлөрү: адамдын коопсуздугу; коомдук коопсуздук; коомдук коопсуздук; Тышкы коопсуздук; Ички коопсуздук; жамааттык коопсуздук.

4) Кыргыз Республикасынын Ички иштер органдарын реформалоону жалаң мыйзам жолу менен гана аларды сактоого жана коргоого багытталган коомдук мамилелердин объекттерин эске алуу менен улуттук коопсуздукту камсыз кылуу системасындагы алардын ролун жана ордун аныктоонун негизинде жүргүзүү сунушталат.

5) Автор улуттук коопсуздук теориясын андан ары өнүктүрүүнүн келечегин 530500 "Юриспруденция" багыты боюнча магистранттар үчүн окутуунун биринчи жылынан тарта окуу процессине Кыргыз Республикасынын юридикалык окуу жайларында жана факультеттеринде автор тарабынан изилдөөнүн негизинде иштелип чыккан "Укуктук улуттук коопсуздукту камсыз кылуу максатында" бул окуу дисциплинасын киргизүүдөн көрүнүп турат.

6) Бул сунуш адам укуктары боюнча эл аралык органдардын чечимдерин, Кыргыз Республикасынын аткаруу үчүн адам укуктары боюнча эл аралык келишимдердин, милдети артыкчылык эрежелерин Кыргыз Республикасынын Баш мыйзамынын калыбына келтирүү болуп саналат.

7) Эл аралык стандарттык адилеттүү соттук териштирүү боюнча Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза тартиби азыркы кодексине төмөнкү өзгөртүүлөр сунушталат: тергөөчү жана прокурор тарабынан сотко берилген иш боюнча кылмыш ишин козгоону жоюу; прокурордун далилдердин жоктугунан, кылмыш ишин козгоодон баш тартуу тууралуу тергөөчүнүн чечимин жокко чыгаруу укугунан ажыратуу; аларды бузуу үчүн жоопкерчиликти соттук териштирүүнүн негиздүү узактыгы жөнүндөгү ЖПКдагы нормаларды бекемдөө; Кыргыз Республикасынын ЖПКнын 116-беренесинин 2-бөлүгүндө каралган негиздер боюнча, кылмыш жасагандыгы үчүн 5 жылга чейин эркинен ажыратуу менен жазаланууга айыпталган, шектелген жактарга карата алдын алуу чарасы катары өзгөчө бир учурлардагы бөгөт кою деп аталганды пайдалануу менен камакка алууга каршы тыюу салуу; кызмат адамдарына же кызматкерлерге - жазык сот адилеттигинин субъектилери - айыпталуучуга күнөөсү боюнча сот отурумунан сырткары ачык маалымат каражаттарына (өзгөчө, саясий жараяндарга терс маалыматтарды) чегинен чыгып угууга, сүйлөөгө тыюу салуу; Кыргыз Республикасынын ЖПКсынын 45-бөлүмүндөгү соттолуучунун, ошондой эле тилде сүйлөгөн сот арачылары менен камсыз кылууну бекемдөө; Адам укуктарын жана эркиндиктерин сактоого көзөмөл жүргүзүүгө милдеттүү учурдагы сотко чейинки өндүрүштү ээлеген укуктары менен эркиндиктерин соттук иликтөөгө айландыруу; кыйноолорду ЖПКнын 45-беренесинин 6-бөлүгүнө, 47-беренесинин 5-бөлүгүнө ылайык медициналык кароодон өткөрүүдө УКЖнын дарыгерлеринин көзөмөлүнөн тышкары жүргүзүлүшү керек деген документтер менен толукталышын камсыз кылуу; Кыргыз Республикасынын ЖПКсынын 61-беренесин аккредитациялоого, сертификациялоого тиешелүү соттук котормочунун зарылдыгын баса белгилеген, ошондой эле, сот котормочулары жөнүндөгү профилдик мыйзамды кабыл алууну кароо жолу боюнча толукталышы керек; тергөөчү соттон баш тартуу, жогору турган соттун соттору тарабынан кабыл алынат деген норманы ЖПКнын 70-беренеси менен толуктоо; өкүмү боюнча талаптарды камтыган нормалардагы, өкүм чөң өлчөмдөгү анонимдүү күбөлөрдүн көрсөтмөлөрүнүн негизинде, сот отурумунун негизденүүсү мүмкүн эместиги тууралуу жобону бекитүү. Ошондой эле сотто көрсөтмө берүүчү күбөлөргө визуалдуу же көрүнөө түрдө сырттан байкоо жүргүзүүгө тыюу салуу (ЖПКнын 81-беренесинин 2-бөлүгү) тиешелүү; ЖПКнын 193-беренесинде белгиленгендей ар кандай түрдө сурак берүүнү үзгүлтүксүз тасмага жаздырууну бекемдөө; ЖПКнын 282-беренесиндеги жана ЖПКнын 316-беренесинин 1-бөлүгүндөгү, иш боюнча төрагалык кылуучу сот айыпталуучуга карата өзүн-өзү каршы күбөлөндүрбөө укугун түшүндүрүп берүү учурундагы милдетин белгилөө; ЖПКдагы күнөөлөнгөн шектүүнү, соттун санкциясы же уруксаты (ордери) боюнча гана камакка алууга укуктуулугун бекемдөө; шектелгендерди кармоо мөөнөтүн 45 сааттан 36 жана 24 саатка чейин азайтуу; Кыргыз Республикасынын аймагында айыпталуучунун же шектүүнүн туруктуу жашаган жеринин жоктугуна байланыштуу, мисалы, камакка алуу үчүн кармоо негизин жок кылуу (ЖПКнын 116-беренесинин 2-бөлүгүнүн 1-пункту); учурда жооптууга карата каралып жаткан иш тууралуу соттун жүйөлөштүрүлгөн токтому боюнча, өзгөчө

учурларда деп аталган ЖПКнын 293-бөлүгүнүн 5-беренесинин талаптарына ылайык, бир жылдан ашкан бөгөт коюу чарасын узартуу жөнүндө тыюу салуу; соттук териштирүүдө сот катышуучуларынын коопсуздугун камсыз кылуу, алардын жакын туугандарынын, жубайынын (ЖПКнын 281-беренесинин 2-бөлүгүнүн 3-пунктунда) кызыкчылыктары түздөн-түз каралышы, тескерисинче ЭПЖСУнун 14-беренесинин 1-пунктуна каршы келген учурлар катары жабык сот өткөрүүгө тыюу салуу; биринчи соттук териштирүү башталганга чейин айыпталуучунун сотко келүүдөн качканын жана Кыргыз Республикасынын чегинен тышкары болгонун далилдөө үчүн билдирүү тууралуу ЖПКнын 286-беренесинде белгиленген кабарлоо механизмдерин бекемдөө; төрагалык кылуучу сотко кандайдыр бир суроолорду, анын ичинде күбөгө жана айыпталуучуларга карата тактоо иретинде кандайдыр бир суроо берүү жана кимдир бирөөнү суракка алуу укугун калтырууну жок кылуу (ЖПКнын 42-главасы). Жазык ишин тергөөдө тергөөчүнүн ишине кийлигишүүгө, анын ичинде коомдук тартипти коргоо ишмердүүлүгү же башка иш боюнча, мыйзам менен каралган учурларды албаганда жоопко тартууга же тыюу салуу, тергөөчүнүн жана анын үй-бүлө мүчөлөрүнүн, анын мүлкүн коргоо жөнүндөгү мамлекеттик ченемдерин, анын процессуалдык көз карандысыздыгын бекемдөөнүн кепилдиги тууралуу, Кыргыз Республикасынын "Тергөөчүнүн статусу жөнүндөгү" мыйзамын кабыл алуу.

8) Күнөөсүздүк жоромолунун конституциялык принциптерине, соттун көз карандысыздыгына, укуктун жана мыйзамдуулуктун үстөмдүгүнө, күнөөсүнүн юридикалык аныктыгына, ошондой эле, адам укуктары боюнча, эл аралык келишимдердин ченемдерине ага карама-каршы келген катары Кыргыз Республикасынын Ички иштер органдарынын кызматкерлеринин ыкчам-кызматтык ишмердүүлүгүн баалоодо "кылмыштардын ачылышы", "катталган кылмыштар жөнүндөгү арыздардын жана билдирүүлөрдүн жана башка окуялардын" сандык көрсөткүчтөрүнөн баш тартуу сунушталат.

ЖАРЫК КӨРГӨН ИЛИМИЙ ЭМГЕКТЕРДИН ТИЗМЕСИ

1. **Иманкулов, Т. И., Борбиев, Б. И.** Правовые и организационные основы контрольно-надзорной деятельности подразделений органов внутренних дел Кыргызской Республики, обеспечивающих безопасность дорожного движения [Текст]: монография / Т. И. Иманкулов, Б. И. Борбиев. – Бишкек. – 2010. – 466 с.

2. **Конгантиев, М. Т., Иманкулов, Т. И., Жаглин, А. В.** Органы внутренних дел Кыргызской Республики в системе национальной безопасности Кыргызской Республики [Текст]: монография / М. Т. Конгантиев, Т. И. Иманкулов, А. В. Жаглин. – Бишкек. – 2010. – 224 с.

3. **Иманкулов, Т. И., Булатов, Т. Н.** Органы внутренних дел Кыргызской Республики в механизме правового государства: реальность и перспектива развития (теоретико-правовое исследование) [Текст]: монография в 2-х томах. Том I / Т. И. Иманкулов, Т. Н. Булатов. – Бишкек, 2011. – 444 с.

Иманкулов, Т. И., Булатов, Т. Н. Органы внутренних дел Кыргызской Республики в механизме правового государства: реальность и перспектива

развития (теоретико-правовое исследование) [Текст]: монография в 2-х томах. Том II / Т. И. Иманкулов, Т. Н. Булатов. – Бишкек, 2011. – 808 с.

4. **Иманкулов, Т. И., Булатов, Т. Н.** Положение личности в уголовном процессе Кыргызской Республики: правовые, нравственные основы и отрезвляющая реальность [Текст]: монография в 2-х томах. Том I / Т. И. Иманкулов, Т. Н. Булатов. – Бишкек, 2012. – 549 с.

Иманкулов, Т. И., Булатов, Т. Н. Положение личности в уголовном процессе Кыргызской Республики: правовые, нравственные основы и отрезвляющая реальность [Текст]: монография в 2-х томах. Том II / Т. И. Иманкулов, Т. Н. Булатов. – Бишкек, 2012. – 457 с.

5. **Иманкулов, Т. И.** Философия права [Текст]: учебно-методическое пособие / Т.И. Иманкулов. – Бишкек, 2015. – 120 с.

6. **Иманкулов, Т. И.** Международное право [Текст]: учебно-методическое пособие / Т.И. Иманкулов. – Бишкек, 2015. – 197 с.

7. **Иманкулов, Т. И., Дооталиева, Ж. Д.** Реформа органов внутренних дел в Кыргызской Республике: международные стандарты и внутригосударственное законодательство [Текст]: монография / Т. И. Иманкулов, Ж. Д. Дооталиева. – Бишкек, 2017. – 288 с.

8. **Иманкулов, Т. И.** Принципы деятельности системы органов внутренних дел Кыргызской Республики как элемент государственной системы обеспечения национальной безопасности и реформы органов внутренних дел кыргызской республики [Электронный ресурс] / Т. И. Иманкулов // Известия ВУЗов Кыргызстана. – 2017. – № 10. – С. 103-107. – Режим доступа: <https://elibrary.ru/item.asp?id=32826601>. – Загл. с экрана.

9. **Иманкулов, Т. И.** Принципы обеспечения национальной безопасности Кыргызской Республики [Электронный ресурс] / Т.И. Иманкулов // Известия ВУЗов Кыргызстана. – 2017. – № 10. – С. 111-113. – Режим доступа: <https://elibrary.ru/item.asp?id=32826603>. – Загл. с экрана.

10. **Иманкулов, Т. И.** Кадровая политика в органах внутренних дел и угрозы национальной безопасности Кыргызской Республики [Электронный ресурс] / Т.И. Иманкулов // Вестник Кыргызского национального университета имени Жусупа Баласагына. – 2018. – № 2 (94). – С. 160-165. – Режим доступа: <https://elibrary.ru/item.asp?id=35246521>. – Загл. с экрана.

11. **Иманкулов, Т. И.** Новые виды наказаний, права человека и национальная безопасность в Кыргызской Республике в условиях судебно-правовой реформы [Электронный ресурс] / Т.И. Иманкулов // Вестник Кыргызского национального университета имени Жусупа Баласагына. – 2019. – № 1 (97). – С. 137-141. – Режим доступа: <https://elibrary.ru/item.asp?id=37749633>. – Загл. с экрана.

12. **Иманкулов, Т. И., Махмуд у. Умар.** Международно-правовые основы обеспечения национальной безопасности Кыргызской Республики [Текст] / Т. И. Иманкулов, Махмуд у. Умар // Научные труды Академии МВД Кыргызской Республики им. генерал-майора милиции Алиева Э.А. № 1. 2019. – С. 39-47.

13. **Иманкулов Т. И., Болотбеков Ж. Б.** Международно-правовые стандарты и принципы деятельности полиции [Текст] / Т. И. Иманкулов, Ж. Б.

Болотбеков // Научные труды Академии МВД Кыргызской Республики им. генерал-майора милиции Алиева Э.А. – 2019. – № 1. – С. 55-63.

14. **Иманкулов, Т. И., Келдибеков, Р. Ж.** Воздействие права на механизм обеспечения национальной безопасности Кыргызской Республики органами внутренних дел [Электронный ресурс] / Т. И. Иманкулов, Р. Ж. Келдибеков // Вестник Кыргызского национального университета имени Жусупа Баласагына. № 3 (99). 2019. – С. 95-99. – Режим доступа: <https://elibrary.ru/item.asp?id=41801870>. – Загл. с экрана.

15. **Иманкулов, Т. И.** Основные направления повышения эффективности деятельности органов внутренних дел Кыргызской Республики в механизме обеспечения концепции национальной безопасности [Электронный ресурс] / Т. И. Иманкулов // Евразийский юридический журнал. – 2019. – № 8 (135). – С. 38-40. – Режим доступа: <https://elibrary.ru/item.asp?id=41209109>. – Загл. с экрана.

16. **Иманкулов, Т. И.** Ответственность органов внутренних дел за «рост преступности» в свете требований новых кодексов Кыргызской Республики в сфере уголовного судопроизводства 2019 года и Концепции национальной безопасности Кыргызской Республики 2012 года [Электронный ресурс] / Т. И. Иманкулов // Тенденции развития науки и образования. – 2019. – № 54-5. – С. 24-27. – Режим доступа: <https://elibrary.ru/item.asp?id=41418984>. – Загл. с экрана.

17. **Иманкулов, Т.И.** Основные направления совершенствования механизма обеспечения национальной безопасности органами внутренних дел Кыргызской Республики: сравнительно-правовой анализ ситуации в Кыргызской Республике и зарубежных государствах [Электронный ресурс] / Т. И. Иманкулов // Тенденции развития науки и образования. – 2019. – № 54-5. – С. 27-30. – Режим доступа: <https://elibrary.ru/item.asp?id=41418985>. – Загл. с экрана.

18. **Иманкулов, Т. И.** Теоретико-правовые проблемы изучения национальной безопасности в Кыргызской Республике на современном этапе [Электронный ресурс] / Т. И. Иманкулов // Тенденции развития науки и образования. – 2019. – № 55-5. – С. 32-37. – Режим доступа: http://ljournal.ru/wp-content/uploads/2019/11/lj10.2019_p5.pdf; <https://elibrary.ru/item.asp?id=42415781>; <https://elibrary.ru/contents.asp?id=42415772>. – Загл. с экрана.

19. **Иманкулов, Т. И.** Объекты и субъекты системы национальной безопасности Кыргызской Республики и системы обеспечения национальной безопасности Кыргызской Республики: сходства и различия [Электронный ресурс] / Т. И. Иманкулов // Тенденции развития науки и образования. – 2019. – № 55-5. – С. 27-32. – Режим доступа: http://ljournal.ru/wp-content/uploads/2019/11/lj10.2019_p5.pdf; <https://elibrary.ru/item.asp?id=42415780>; <https://elibrary.ru/contents.asp?id=42415772>. – Загл. с экрана.

20. **Иманкулов, Т. И.** Организационно-правовое построение системы органов внутренних дел в механизме обеспечения концепции национальной безопасности Кыргызской Республики [Электронный ресурс] / Т. И. Иманкулов // Тенденции развития науки и образования. – 2019. – № 56-9. – С. 48-55. – Режим доступа: http://ljournal.ru/wp-content/uploads/2020/01/lj11.2019_p9.pdf. – Загл. с экрана.

21. **Иманкулов, Т. И.** Механизм обеспечения концепции национальной безопасности в Кыргызской Республике органами внутренних дел [Электронный ресурс] / Т. И. Иманкулов // Тенденции развития науки и образования. – 2019. – № 56-9. – С. 55-62. – Режим доступа: http://ljournal.ru/wp-content/uploads/2020/01/lj11.2019_p9.pdf. – Загл. с экрана.

22. **Иманкулов, Т. И.** Обеспечение национальной безопасности как важнейшая сущностная характеристика государства (на материалах Кыргызской Республики на современном этапе) [Электронный ресурс] / Т. И. Иманкулов // Тенденции развития науки и образования. – 2019. – № 57-10. – С. 21-25. – Режим доступа: http://ljournal.ru/wp-content/uploads/2020/02/lj12.2019_p10.pdf; <https://elibrary.ru/contents.asp?id=42435516>; <https://elibrary.ru/item.asp?id=42435522>. – Загл. с экрана.

23. **Иманкулов, Т. И.** Требования Президента Кыргызской Республики С.Ш. Жээнбекова по реализации судебно-правовой реформы как мера антикризисного реагирования на риски, вызовы и угрозы национальной безопасности на современном этапе [Электронный ресурс] / Т. И. Иманкулов // Тенденции развития науки и образования. – 2019. – № 57-10. – С. 25-30. – Режим доступа: http://ljournal.ru/wp-content/uploads/2020/02/lj12.2019_p10.pdf; <https://elibrary.ru/contents.asp?id=42435516>; <https://elibrary.ru/item.asp?id=42435523>. – Загл. с экрана.

24. **Иманкулов, Т.И.** Органы внутренних дел Кыргызской Республики как особая социальная система в механизме обеспечения концепции национальной безопасности [Электронный ресурс] / Т. И. Иманкулов // Крымский научный вестник. – 2019. – № 4 (25). – С. 91-105. – Режим доступа: <http://krvestnik.ru/pub/2019/12/KNV-25.pdf>. – Загл. с экрана.

25. **Иманкулов Т. И., Шамиль Т.** Судебно-правовая реформа в Кыргызской Республике как мера антикризисного реагирования на угрозы национальной безопасности на современном этапе [Текст] / Т. И. Иманкулов, Ш. Тилек // Научные труды Академии МВД Кыргызской Республики им.генерал-майора милиции Алиева Э.А. – № 4 (2019). – С. 57-63.

Иманкулов Тимур Иманкуловичтин «Улуттук коопсуздук концепциясы: аны Кыргыз Республикасынын Ички иштер органдары тарабынан камсыз кылуу механизми» - деген темада юридикалык илимдердин доктору окумуштуулук илимий даражасын изденип алуу үчүн 12.00.01 – мамлекет менен укуктун теориясы жана тарыхы; укук жана мамлекет жөнүндө окуулардын тарыхы адистиги боюнча илимий докторлук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациясынын РЕЗЮМЕСИ

Негизги сөздөр: концепция, улуттук коопсуздук, укуктук механизми, мамлекет, ички иштер органдары.

Диссертациялык илимий изилдөө ишинин объектиси болуп Кыргыз Республикасынын Улуттук коопсуздугун камсыз кылуу чөйрөсүндөгү келип чыгуучу коомдук мамилелер, ошондой эле, ички иштер органдары тарабынан аныкамсыз кылуу механизмдин иштөөсү болуп саналат.

Диссертациялык илимий изилдөө ишинин предмети болуп Кыргыз Республикасынын Улуттук коопсуздугун ички иштер органдары тарабынан укуктук жөнгө салуу проблемалары жана фундаменталдык мыйзам ченемдүүлүктөр эсептелет.

Диссертациялык илимий изилдөө ишинин максаты Кыргыз Республикасынын Улуттук коопсуздугун ички иштер органдары тарабынан камсыз кылуунун системалуу жалпы теориясын жана концептуалдык укуктук негиздерин комплекстүү түрдө изилдөө, мыйзамдарды жана бул чөйрөдөгү мамлекеттик бийлик органдарынын, анын ичинде ички иштер органдарынын укукту пайдалануу практикасын жакшыртуу боюнчаандан ары конкреттүү сунуштамаларды иштеп чыгууда абдан маанилүү укуктук, теоретикалык-методологиялык жана практикалык проблемаларды чечүү ыкмаларын негиздөө болуп саналат.

Изилдөөнүн методдору юридикалык билимдердин системасындагы (диалектика, метафизика), жалпы илимий методдор (моделдөө, талдоо, синтез, аналогия, салыштыруу, абстракциялоо, индукция, дедукция, байкоо жүргүзүү, эксперименттик, түзүмдүк, функционалдык жана системалык методдор), юридикалык илимдердеги атайын методдор – (салыштырма-укуктук, формалдуу-юридикалык, интерпретациялык укуктук) жана башка илимдердин атайын методдору, юриспруденциядагы өздөштүрүлгөн терминдер (тарыхый-укуктук, социологиялык, психологиялык, статистикалык, кибернетикалык), илимий изилдөө ишинин коюлган максатына жана милдетине жетүүгө мүмкүнчүлүк берди.

Илимий изилдөө ишинде алынган натыйжалардын жаңылыгы автор тарабынан жүргүзүлгөн изилдөөлөрдүн негизинде укуктун жалпы теориясынын позициялары аркылуу Кыргыз Республикасынын Улуттук коопсуздугун ички иштер органдары тарабынан камсыз кылуунун укуктук жана уюштуруучулук негиздери биринчи жолу монографиялык деңгээлде иштелип чыккандыгы менен жыйынтыкталат.

Диссертациялык иштин материалдарын колдонуу даражасы. Диссертант тарабынан иштелип чыккан концептуалдык жоболор өзүнүн жыйындысы аркылуу Кыргыз Республикасынын Улуттук коопсуздугун ички иштер органдары тарабынан камсыз кылуу чөйрөсүндөгү ири илимий проблемаларды чечүү үчүн теоретикалык-методологиялык өбөлгөлөрдү түзөт.

Колдонуу тармагы: мамлекеттин жана укуктун теориясы, философия укугу, салыштырма укугу, юридикалык илимдердин методологиясы, мамлекеттик башкаруу теориясы.

РЕЗЮМЕ

диссертации Иманкулова Тимура Иманкуловича на тему: «Концепция национальной безопасности: механизм ее обеспечения в Кыргызской Республике органами внутренних дел» на соискание ученой степени доктора юридических наук по специальности 12.00.01 - теория и история права и государства; история учений о праве и государстве

Ключевые слова: концепция, национальная безопасность, правовой механизм, государство, органы внутренних дел.

Объектом диссертационного исследования являются общественные отношения, возникающие в сфере обеспечения национальной безопасности Кыргызской Республики, а также функционирования механизма ее обеспечения органами внутренних дел.

Предметом диссертационного исследования выступают фундаментальные закономерности и проблемы правового регулирования обеспечения органами внутренними дел национальной безопасности Кыргызской Республики.

Целью диссертационного исследования является общетеоретическое системное и комплексное исследование концептуальных и правовых основ обеспечения национальной безопасности Кыргызской Республики органами внутренних дел, обоснование способов решения наиболее существенных правовых, теоретико-методологических и практических проблем с последующей разработкой конкретных рекомендаций по совершенствованию законодательства и правоприменительной практики органов государственной власти в данной сфере, в том числе органов внутренних дел.

Методы исследования – всеобщие методы в системе юридического знания (диалектика, метафизика), общенаучные методы (моделирование, анализ, синтез, аналогия, сравнение, абстрагирование, индукция, дедукция, наблюдение, эксперимент, структурный, функциональный и системный подходы), специальные методы юридической науки – собственно-юридические специальные методы (сравнительно-правовой, формально-юридический, правоинтерпретационный) и специальные методы других наук, заимствованные юриспруденцией (историко-правовой, социологический, психологический, статистический, кибернетический), способствовавшие достижению поставленной цели и задач исследования.

Полученные результаты и их новизна заключаются в том, что впервые на монографическом уровне с позиций общей теории права на основе проведенных автором исследований разработаны правовые и организационные основы обеспечения национальной безопасности органами внутренних дел Кыргызской Республики.

Степень использования материалов диссертационной работы. Разработанные диссертантом концептуальные положения в своей совокупности создают теоретико-методологические предпосылки для решения крупной научной проблемы в сфере обеспечения национальной безопасности Кыргызской Республики органами внутренних дел.

Область применения: теория государства и права, философия права, сравнительное правоведение, методология юридической науки, теория государственного управления.

SUMMARY

of thesis of Imankulov Timur Imankulovich on the topic: «The concept of national security: a mechanism for ensuring it in the Kyrgyz Republic by internal affairs bodies» for the degree of Doctor of Law in the field of specialties 12.00.01 - Theory and History of Law and State; the history of the doctrine of law and the state

Key words: concept, national security, legal mechanism, state, internal affairs bodies.

The object of the dissertation research is public relations that arise in the field of ensuring the national security of the Kyrgyz Republic, as well as the functioning of the mechanism for ensuring it by the internal affairs bodies.

The subject of the dissertation research is the fundamental laws and problems of legal regulation of the provision of national security by the internal affairs bodies of the Kyrgyz Republic.

The aim of the dissertation research is a general theoretical systematic and comprehensive study of the conceptual and legal foundations of ensuring the national security of the Kyrgyz Republic by the internal affairs bodies, substantiating ways to solve the most significant legal, theoretical, methodological and practical problems with the subsequent development of specific recommendations for improving legislation and law enforcement practice of public authorities in this area, including internal affairs bodies.

Research methods - general methods in the system of legal knowledge (dialectics, metaphysics), general scientific methods (modeling, analysis, synthesis, analogy, comparison, abstraction, induction, deduction, observation, experiment, structural, functional and systemic approaches), special methods of legal science - legal special methods (comparative legal, formal legal, interpretative) and special methods of other sciences, borrowed by jurisprudence (historical, sociological, psychological logical, statistical, cybernetic), contributing to the achievement of the goal and objectives of the study.

The results obtained and their novelty consist in the fact that for the first time at the monographic level from the perspective of the general theory of law, based on the studies conducted by the author, legal and organizational foundations for ensuring national security by the internal affairs bodies of the Kyrgyz Republic have been developed.

The degree of use of materials of the thesis. The conceptual provisions developed by the dissertation in the aggregate create theoretical and methodological prerequisites for solving a major scientific problem in the field of ensuring the national security of the Kyrgyz Republic by the internal affairs bodies.

Scope (field of use): theory of state and law, philosophy of law, comparative law, methodology of legal science, theory of public administration.

Иманкулов Тимур Иманкулович

**УЛУТТУК КООПСУЗДУК КОНЦЕПЦИЯСЫ: АНЫ КЫРГЫЗ
РЕСПУБЛИКАСЫНЫН ИЧКИ ИШТЕР ОРГАНДАРЫ ТАРАБЫНАН
КАМСЫЗ КЫЛУУ МЕХАНИЗМИ**

12.00.01 – мамлекет менен укуктун теориясы жана тарыхы;
укук жана мамлекет жөнүндө окуулардын тарыхы

Юридикалык илимдердин доктору
окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн
жазылган диссертациянын
АВТОРЕФЕРАТЫ

Көлөмү 3 б.т., Нускасы 100, Заказ № 126
«Алтын тамга» басмаканасы,
720040, Бишкек шаары, А.Орозбеков көч., 44.
Тел.: (+996 312) 62-13-10
E-mail: altyntamga@mail.ru